Янка Купала.

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО

ДРАМА у 5-х АКТАХ.

ВІЛЬНЯ — 1919.

Выдаве́цтва Ме́нскага Камісарыяту Асьве́ты.

Янка Купала.

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО.

ДРАМА у 5-цёх АКТАХ.

ВІЛЬНЯ — 1919.
ДРУКАРНЯ „ПРАМЕНЬ“

АСОБЫ ВЫСТУПАЮЧЫЯ Ў ДРАМЕ.

ЛЯВОН ЗЯБЛІК, пажылы гаспадар, кульгавы, гадоў пад 50.

МАРЫЛЯ, яго жонка, наракліваяа, але станаўкáя кабéціна, замучаная жыцьцём, худая, гадоў 48.

Дзéці Зяблікаў.

СЫМОН, 24 г. Дужы і здаровы мужчына, у самым расьцьвéце лéт. Горды і адважны. Знае сабé цану і вéрыць у сваю сілу і моц. Відаць з усяго, што ён трымаў гаспадарку ўсю ў сваіх руках. Зямля для яго ўсім чыста на сьвéце, і за гэту зямлю гатоў пайсьці на самыя страшныя рэчы. Калі з паднятай галавéшкай ідзé ў сьвéт, кажучы апошнія словы: „па Бацькаўшчыну!“ то здаéцца, што гэта волат-асілак узьняўся з зямлі, каб цэлым сьвéтам здрыгануць.

ЗОСЬКА, 18 г. Кволая дзяўчынка, праніктутая містычнасьцяй, мэлянхолічная якбы ад сьвéту гэтага адарваная. Гаворыць, часта тое, што і сама добра не разумée, якбы ў экстазе ці ў поўсьне якім. Любіць яснату і квéткі. Душа ўражлівая, неадгадная. Ня можа пагадзіць акружаючага, будняга і трывожнага жыцьця з сваймі думкамі-снамі напоў дзяцінымі. Носіць беларускую вопратку.

ДАНІЛКА, 14 г. Разумны хлапéц не па сваіх гадох, чамусьці лічуць яго скарэй за дурнаватага,

чымся за разумнага. Цікавіцца ўсім чыста, але часта неўпапад задае пытаньні. Яму ўсе патураюць мала зварочаваючы на яго асобу ўвагі.

АЛЕНКА, 7 г. і ЮРКА, 6 г. Худзенькія, босыя, толькі ў кашульках дзеці. Ува ўсіх актах драмы найбольш нема паміж сабой гуляюць або сьпяць.

СТАРАЦ, гадоў пад 70. Абчэпаны торбамі. Відаць, што ўсе яго любяць і шчыра вітаюць. Дабрата і спакой б'е з яго твару. Крыху згорбіўшыся ад старасьці. Гаворыць проста, бяз лішняе жабрацкае жаласьлівасьці.

ПАНІЧ, гадоў 23, адзеўшыся папанску, ня брыдкі. Відаць, што многа аб сабе думае. Ходзіць з палачкай у руках, якой у часе гутаркі памахавае.

НЕЗНАЕМЫ, гадоў 35. Крэпячы мужчына. Вопратка на ім чорная, крамная. Гаворыць крыху з палачкай, з суважнай павагай, цьвёрда. Верыць у тое, што гаворыць, і ў голасе чутно, што не нагаварвае, а скарэй загадавае. З усяго відаць, што чалавек ён поўны ідэі, у якую сам верыць і якой хацеў-бы, каб цэлы сьвет напоўніўся.

ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ.

Рэч дзеецца ў 1905 г. Першы акт у хаце, а рэшта чатыры—на руіне тае-ж самае хаты.

АКТ ПЕРШЫ.

Час каля Купальля. Паўдня. Хата Зябліка.

Марыля—хворая: то сядзіць, то ляжыць на ложку. Данілка на зямлі скрыпку майструе. Старац сівы як галуб, абчэпаны торбамі і з кіем у руках сядзіць на лаве.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — ДАНІЛКА — СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Так, так пані гаспадыня! Заўсёды бяда бяду вядзе́, але ніколі ня трэба здавацца. Ліха пераме́лецца і ўсё добра будзе. Калісь і мяне́ ціскалі няшчасьці з усіх бакоў, а цяпе́р... Э! Што казаць? — Жыву сабе́ і гора ніякага ня знаю. Торбачкі за пле́чы, кій сукаваты ў рукі і хаджу сабе́ як ні ў чым нябывала па дарожках—пуцявінках. Так, так, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ (гавора з трудом). Гэта-ж толькі падумаць, дзе́дка. Мала ўсялякага безгалоўя, а тут на! табе́ яшчэ гэта хвароба. Ле́та не за гарою, скора касьба пачне́цца, жніво, работы гібель, а ты ляжы тут прыкаванай да ложка, як пакутніца якая. Ляпе́й хай-бы ўжо сьме́ртачка прыйшла на маю галаву няшчасную, дык хаця-бы хаты не завалівала. Не так я вясну спатыкала і праводзіла, як мнѐ сёлета прыйшлося, ох, ня так, як і сам знаеш! (Кашляе). А гэты суд у майго з дваром... То-ж не давядзі ты Божанька! Гаспадарку ўсю змарнавалі,

да няма нічога дайшлі, і сягоньня ўжо ня ве́даеш чалаве́к, дзе заўтра сонейка прыдзецца сустрэціць. Ох, Божа ты наш справядлівы, за якія грахі цяжкія караеш ты нашу сяме́йку! Ах, як-жа цяжанька! Падай мне́ вады Данілка (Данілка падае́).

ДАНІЛКА. Праўду мамка кажа. Страшэнна нягодна жыць на сьве́це. Вось хоцьбы і мне́ такая бяда зрабілася: скрыпку старую, што была ў мяне́ ране́й, татка са злосьці паламаў, а цяпе́р і рабі што хочаш Пакуль-жа я новую такую змайструю... Ну, але затое калі і зраблю, дык вота-ж зайграю— цэлы сьве́т дзіву дасца!

СТАРАЦ. А гдзе-ж гаспадар ваш, пані гаспадыня?

ДАНІЛКА Тата пайшоў у двор прасіцца, каб яшчэ тр хі пачакалі і не выкідалі нас адгэтуль.

МАРЫЛЯ. Так, так. Сягоньня зыйшоў час наш выехаць, а мой нічога яшчэ сабе́ не прыстараўся

СТАРАЦ. Дрэнна, ве́льмі дрэнна, калі так выходзе. Свайго ня ме́ўшы — трэба ле́гчы спаць ня е́ўшы.

ДАНІЛКА. Вось табе́ дык добра дзе́дка: з аднэй хаты выкінуць дык у другую пойдзеш.

МАРЫЛЯ. Усё-ж да апошняга часу думалі, што за намі зямлю прызнаюць, тым часам наадварот выйшла.

СТАРАЦ. Так, так пані гаспадыня. Чалаве́к страляе. а чорт кулю носе.

МАРЫЛЯ. Мой-жа чалаве́к — каб вы, дзе́дка, бачылі: за апошні час як набраў сабе́ не́чага ў галаву, дык проста з розуму зыходзе. Учарне́ў, асунуўся, азыс, толькі таўпе́хаецца з кута ў кут, як сам ня свой. Баюся, дзе́дка, ве́льмі баюся, каб з ім, барані Божа чаго благога ня сталася.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН. (уходзе з тапаром і кладзе́ яго за лаву). Ці тата яшчэ не вярнуўся?

МАРЫЛЯ і ДАНІЛКА. Не, нямашака яшчэ.

СЫМОН. А дзе́дка ўсё госьціць у нас!

СТАРАЦ Але, сынку мой. З мамкай тваёй загаварыліся аб справах вашых хатніх. Як уважаю, то ня лёганькі будзеце ме́ць сёлетні гадок.

СЫМОН. Э! Нічога, дзядочак. Пакуль будзе хоць якая малая магчымасьць, то не дадземся жыўцом ваўку ў зубы. Палядзіш!

СТАРАЦ. Сьмѐла, сынку мой, варожыш. Можа і недасіся ваўку ў зубы, але жыцьцё бярэ ў сваѐ лапы, ох, як бярэ! Не такія яшчэ дужыя і сьмѐлыя здаюцца на яго ласку і няласку Так, так, сынку мой! Адвага наша — адно, а жыцьцё — другое, і найбольш ве́рх бярэ гэта апошняе.

СЫМОН. А мы з татам не папусьцімся, дык што-ж з намі гэта жыцьцё зробе?

СТАРАЦ. Тата ўжо ня дуж твой.

СЫМОН Ну, то ў мянѐ сілы хопіць — за яго, за сябе́, за ўсіх нас.

СТАРАЦ. Дай Божа, дай Божа, каб табѐ гэтай сілачкі ставала да канца жыцьця. Бяда толькі, што сіла людзкая не заўсёды на дабро ідзѐ.

СЫМОН. Я і ня думаю з сваёй сілай у цемнякі, ці разбойнікі пайсьці.

СТАРАЦ. Не кажу табе́ гэтага, сынку мой, але моладасьць сваё права мае. Я сам быў маладым!

МАРЫЛЯ. Нічога яму дзѐдка не ўгаворыш. Ні такой падатлівай натуры ён у мяне́ ўдаўся. Хоць галавой наложыць, а свайго мусіць дапяць.

ДАНІЛКА. Сымонка, ты па мне́ пайшоў: і я хоць галавой налажу, а скрыпачку такі зраблю сабе́ новую!

СЫМОН. Які я ўжо ўдаўся, такі і буду, а свайго ў крыўду не папушчу, хоць-бы там сьве́т да гары нагамі перакуліўся. Бяда — часу няма бале́й гаварыць аб гэтым. Пайду, можа тату сустрэну. Карціць мянѐ даве́дацца, што там яму ў дварэ сказалі.

ЗЬЯВА III.

МАРЫЛЯ — ДАНІЛКА — СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Ох, маці, маці! Высака твой сынок падымацца хоча, але каб нізка часам не зваліўся.

МАРЫЛЯ. Цяжанька мне́ з ім якую радачку даць. Змалку дзён такі: як толькі нарадзіўся, дык і то сябе́ паказаў: грудзе́й ня прыняў, так, без малака, качаўся. Я тады ў двор за мамку засталася.

СТАРАЦ. Гартаўне́йшы і выйшаў ён за тое. А ў двары, кажуць, пераме́ны цяпе́р вялікія пайшлі.

МАРЫЛЯ. Але, дзе́дка — пераме́ны. Як вярнуўся малады паніч не́дзе з далёкага краю, з навукаў, дык усё пайшло ўве́рх дном — усіх чыншавікоў сталі чысьціць. Не чакае, пакуль суды пакончацца, а напе́рад за ўсіх заставы кладзе́ і высяляе; з намі так сама выйшла.

СТАРАЦ. Ве́даю, ве́даю пані гаспадыня! Старыя парадкі раскідаюць па сьве́це, а новых, ле́пшых, не́шта ня відаць і ня відаць.

ДАНІЛКА. Як уважаю, то мусіць толькі я адзін новым парадкам на сваёй новай іскрыпцы зайграю

ЗЬЯВА IV.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

ЗОСЬКА (уходзе з кве́ткамі ў руках). Аа! Дзядочак к нам на госьці прыплёўся.

СТАРАЦ. Так, так, мая дачушка! Прыплёўся божым словам вас пахваліць; зараз дале́й паплятуся з тым самым.

ЗОСЬКА (падсаджаваючыся к старцу). Добра, што я дзе́дку тут застала: маю просьбу да цябе́.

СТАРАЦ. Слухаю, мая дачушка, слухаю. Хэ-хэ-хэ! Думаў, што я толькі ўсё мушу прасіць, ажно як бачу, то і ў мяне́ прасіць не́чага хочуць. Хэ-хэ-хэ! Яшчэ распане́ю з гэтакага гонару.

ЗОСЬКА. Дзе́дка заўсёды жартуе з мяне́, а я

толькі буду прасіць таго, чаго ўсе людзі цябе вечна просяць.

ДАНІЛКА. Ну, значыць прапала дзедава панства!

ЗОСЬКА. На, вось табе, дзедачка, кветак трошкі, а ты памаліся... за здаровейка...

СТАРАЦ. За чыё, мая дачушка: за татава, матчына, а можа?...

ЗОСЬКА (нахіляючыся к старцу, каб маці і Данілка ня чулі). Памаліся, дзедка, за здароўе нашага паніча

СТАРАЦ. Добра, дзетачка! Я за ўсіх малюся-за каго толькі просяць — і за жывых і за нябошчыкаў. Толькі вось, што я з тваймі гэтымі кветкамі рабіць буду?

ЗОСЬКА. Як будзеш, дзедка, у цэркаўцы, дык на абразок іх павесь.

ДАНІЛКА. Або к сваёй торбачцы прышпілі, каб харашэй выглядала.

СТАРАЦ. Праўда, сынку мой. Як прыгажэй будзе выглядаць, то можа і кідаць балей будуць.

ЗОСЬКА. Абы толькі не каменьнем, дзедка.

СТАРАЦ. Хэ-хэ-хэ. Усяк бывае, дзеткі мае, усяк! Хто хлебам, хто каменем, а кожны нечым ды кіне. (Зьбіраецца выходзіць).

МАРЫЛЯ. Ужо, дзедка, выходзіць ад нас?

СТАРАЦ. Ужо, пані гаспадыня, ужо! Не сядзіцца мне доўга на адным мейсцы. І так па капельцы ўсюды гора назьбіраеш чалавечага, ажно несьці цяжанька, а што-ж бы было, каб даўжэй заседжываўся у ваднэй хаце? Хэ-хэ-хэ! Шчасьліва аставацца! Слава Хрысту!

УСЕ. Слава! Слава! І на ўвекі вякоў.

ЗЬЯВА V.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДАНІЛКА.

ЗОСЬКА (садзячыся каля маткі на ложку). Мамачка, бачыце, якія прыгожанькія кветачкі?

МАРЫЛЯ. Бачу, бачу, хоць як праз сетку: туман нейкі ў вачох стаіць. Але дзе ты гэта лётаеш? Упыну на цябе нямашака ніякага.

ЗОСЬКА. Не сядзіцца мне, мамачка, ў хаце: тут неяк так душна, дык я ўзяла і пабегла на сенажаць. Там хадзіла сабе каля рэчкі і кветачкі для цябе вось гэтыя рвала; ты-ж іх калісь, як здарова была, так любіла!.. Ах, мамачка, як цяпер хараша на сенажаці! Травіца зелянеецца, кветачкі цьвітуць, ой, як прыгожа цьвітуць! А вольхі над рэчкай так лісточкамі шалясьцяць, так шапацяць, як быццам штосьці дужа цікавае хочуць табе расказаць! Мамка, мамка! Ты здаецца заснула? Ці чуеш, што я табе кажу?

МАРЫЛЯ. Чую, міленькая, чую, хоць у вушох шуміць, як у млыне якім.

ЗОСЬКА. Сонейка яснае сьвеціць і грэе, ах, як сонейка грэе і сьвеціць! А птушачкі пяюць аж заліваюцца! Так цёпла, так прыгожа на сьвеце! Мамка, а як табе?

МАРЫЛЯ. Мне, дзеткі, халодна і жудка.

ЗОСЬКА. Не гаварэце так, мамка, а то і мне робіцца халодна і жудка ад тваіх слоў... Ага! Нарвала, значыцца, я табе кветачкаў, падыйшла к рэчцы, нагнулася і гляджуся ў вадзіцу, як у люстэрку, як раз я другая там адсьвечваюся. Заглядзелася гэтак, аж нехта хапець мяне ў пояс! я ў крык, вырывацца, гляджу, аж гэта паніч з двара. І так стаў абыймаць мяне і цалаваць! Я стузянулася раз, другі і вырвалася. Але які ён прыгожанькі, каб мамка бачыла!

МАРЫЛЯ. Ведама, паніч! (У бок). Сваймі грудзьмі, што і яе выкарміла, а ён... (да Зоські). Не займайся вельмі з ім, дачушка.

ЗОСЬКА. Я ж нічога, мамачка. (Пауза). Ах, каб ведала, мамка, які я сон сягоньня сьніла?! Хочаш, дык я раскажу.

ДАНІЛКА. Раскажы, Зоська, раскажы! Бо і я-ж люблю вельмі сны сьніць. Толькі пачакай — я малых паклічу, хай і яны паслухаюць (выходзіць і праз часіну варочаецца з Аленкай і Юркам).

ЗЬЯВА VI.

ТЫЯ- К і АЛЕНКА з ЮРКАМ.

ДАНІЛКА. (да Аленкі і Юркі). Ну, садзéцеся, малыя! Толькі ціха будзьце! Зоська сон будзе расказаваць. (Аленка і Юрка садзяцца на зямлі каля матчынага ложка). Ну, пачынай, Зоська! Мы гатовы!

ЗОСЬКА. Здаéцца прыйшоў да нас у хату нéхта такі нязвычайны — на галавé мéсяц, у руццэ сонца трымае: прыйшоў ён і кажа: „Годзе вам тут сядзéць, годзе гібéць, хадзéце за мной!“ Мы спачатку, здаéцца, перапужаліся, а пасьля нічога. Ён так добра на нас паглядзéў, аж быццам у вачох яго сьлéзы засьвяціліся. Сабраліся мы ўсé — ты, тата, я, Сымон, Данілка і малыя, ды пайшлі гэтак за ім кінуўшы і хату і гаспадарку ўсю сваю. Як толькі мы выйшлі — ён і кажа: „што-б там перад вамі, ці за вамі не рабілася — не аглядавайцеся назад, а йдзéце за мной усё напéрад, усё напéрад!“ Ішлі мы гэтак, ішлі, ажно бачым — нéйкае кругом нас страшэннае балота: гадзіны, вужакі, сьліўні так і капашацць, як у гаршку якім...

ДАНІЛКА. Ай-я-я! Вужакі і сьліўні?!

ЗОСЬКА. Але нас крануць баяцца: ён усё іх сонцам адстрашавае, — толькі сыкаюць і выкручаваюцца. Мінулі мы гэта балота вужачае, ідзём,— ажно ўвыйшлі мы ў цёмны цямнюсенькі, дзікі лéс. Вéцер у галінах трашчыць і сьвішча, зьвяр'ё ўсялякае вые, зубамі ляскоча, на нас кідаецца...

ДАНІЛКА. Божухна! Зьвяр'ё ўсялякае. Вось жудасьць! Я, мусіць, памёр-бы там са страху.

ЗОСЬКА. Але крануць ня сьмéюць — ён і іх, — як вужак, — усё сонцам адганяе. Перайшлі мы гэты зьвярыны лéс, ідзём — ажно ўчходзім на вялікае-вялікае поле пяшчанае — віхор толькі арэ ды барануе, ды толькі дзе-ня-дзе на полі гэтым тырчаць пасохшыя вольхі, вéрбы, асіны. Па гэтым дзярэўі—з аднаго на другое—пералятаюць птушкі нéйкія чорныя, такія страшныя, жудасна і сказаць! Да нас падлятаюць, распускаюць капцюры,

раззяўліваюць глюгі, — здаецца разьцзерці і глынуць нас хочуць.

ДАНІЛКА. Ах, як страшна! Балазе, што хоць мяне ня глынулі.

ЗОСЬКА. Але нічога: яго—нашага павадыра— і сонца баяцца. Мінулі гэта поле птушынае, ідзём. Нарэшце затрымаліся ў тым месцы, дзе вясёлка спускалася. Тут ён ізноў так кажа: — „Ідзеце за мной сьледам па гэтай шматкалёрнай дарожцы!“ Мы ўзьдзівіліся, але што ты зробіш? — пайшлі. І падымаемся што раз выжэй, выжэй, мінулі хмары, вобалакі, аж да самых зорак забраліся, а там, па млечнай пуціне, з зоркі на зорку пераскаківаючы, цягнёмся далей; а зоркі хоць сьвецяцца, але не пякуцца: як па кветачках гэтых ступаем па іх...

ДАНІЛКА. А ўночы не каголіся гэныя зоркі?

ЗОСЬКА. І прыйшлі мы ў нейкую харошую краіну, якой я ў жыцьці ня бачыла, ня чула і ня сьніла. Зіхацістыя кветкі скрозь разсыпаны, як тыя зоркі, што мы ішлі па іх: сады нейкія нянаскія так цьвітуць, так цьвітуць, куды прыгажэй, як нашы вішні ды яблыны! На гэтых садох калышуцца птушкі райскія — пер'е іх, як брылянтамі ўсыпана і дыямэнтамі; а пяюць яны — міліён салавейкаў нашых так не патрапе. У садох па далінках рэчкі бягуць, а вадзіца так пераліваецца, як бы сонца ў тых шкелках, што мы бачылі пры падсьвечніках у цэркаўцы!.. Ідзём гэтым садам-раем, ды ідзём ажно калі паглядзім!.. Стаіць палац відам ня віданы, слыхам ня слыханы: увесь зіхаціць, якбы з самага сонца быў зроблены: сьцены залатыя-залатыя, а страха бліскучымі маланкамі пакрыта. Увайшлі мы ў гэны палац, азіраемся навокал, і што-ж? — На самым пачэсным месцы сядзіць сьвяты Спас, а каля яго Матка Боская, сьвяты Юр'я, Мікола і Ільля!

ДАНІЛКА. Навет Ільля і Мікола! Вось дык дзіва!

ЗОСЬКА. І шмат, шмат, усялякіх сьвятых меньшых і большых! Падыйшлі мы к Спасу, а ён,

добранькі, і кажа: — „годзе вам на зямлі пакутаваць, прыйшла ўжо пара са мной вам разам панаваць! Сьвяты Пётра, — тут паказаў ён на гэнага, што нас вёў, — будзе над вамі апéку мéць на вéкі вéчныя“... (пауза).

ДАНІЛКА. Ну, а далéй, што было?

ЗОСЬКА. Нічога! Тут я прабудзілася.

ДАНІЛКА. Шкода, што мы там не асталіся. Там-бы можа і скрыпку памаглі скарэй зрабіць.

ЗОСЬКА. Мамка, ці ты ўсё чула? Ну, як па твойму: добры сон, ці не?

МАРЫЛЯ. Чаму ня чула. Добры сон, вéльмі добры сон! Бог яшчэ на нас, як відаць, не забыўся, а я думала...

ЗОСЬКА. Вось і тата ідзé! (Уходзе Лявон і садзіцца за сталом. Аленка і Юрка выходзяць).

ЗЬЯВА VII.

МАРЫЛЯ-ЗОСЬКА-ДАНІЛКА-ЛЯВОН.

ЛЯВОН. Ну, што? Як маці?

ЗОСЬКА. Нічога! Мамка сягоньня якбы весялéй трохі.

МАРЫЛЯ. (закашляўшыся). Абач, і ты ўжо прыйшоў! Што-ж там чуў?

ЛЯВОН. Што чуў, што чуў?! Старую пéсьню: не адпускаецца. Сягоньня высяляць будуць: ужо хурманкі ў іх наладжаны.

МАРЫЛЯ. Такі сягоньня! А я і з ложка не магу зыйсьці. Якжа гэта будзе?

ЛЯВОН (з гаркатою). Нічога! Вынясуць, як княгіню якую. Не бядуй па гэтым.

ЗОСЬКА. А якжа будзе з пасéвамі? Ня-ўжо нам і пажаць не дадуць?

ДАНІЛКА. Вось дурная! Як жаць ня будзеш, дык мéньш работы будзе, а то ўжо і так па самыя вушы мнé гэта гаспадарка дадзéла: цягам рабі ды рабі!

МАРЫЛЯ Куды ж мы дзéнемся?

ЛЯВОН. Нікуды! У чыстае поле!..

МАРЫЛЯ. Можа да каго з суседзяў можна было-бы перабрацца да часу. Не прасіўся?

ЛЯВОН. Прасіўся і маліўся. У вадных няма мейсца, другія баяцца: адвячаць яшчэ, кажуць, будзем; з судам і законам ня жарты.

ЗОСЬКА. Дык як, будзе, татка?

ЛЯВОН. Так будзе, як будзе! Ты, Сымон і Данілка служыць пойдзеце, а я з маткай вашай і з меньшымі жабраваць пайду. Вось што будзе!

ДАНІЛКА. І я пайду жабраваць. Не хачу служыць.

ЗОСЬКА (глуха). Служыць пойдзем!..

МАРЫЛЯ. У жабраніну ісьці!.. Божа, Божа!

ЛЯВОН (якбы сам да сябе). Служыць і жабраваць! Ха-ха-ха! Зяблікі служыць і жабраваць! Бацькі і дзяды жылі на гэтым куску зямелькі. Вечна думалі жыць. Чынш плацілі, талаку рабілі ў двор, як паншчыну якую; пасеку карчавалі, будаваліся.. вечна думалі жыці, а цяпер!. Цяпер сын і ўнукі служыць і жабраваць... гаспадарскія сын і ўнукі. Ха-ха-ха! (Ідзе к парогу, п'е ваду і ўзноў садзіцца).

МАРЫЛЯ. Я казала, што нічога ня выйдзе. Ці з багатым беднаму судзіцца? Пакуль з багатага— пух, то з беднага дух. Цэлыя вёскі такіх, як мы. з хат у поле вывозілі ад пасеваў, ад усяго дабра,

ЛЯВОН. А чаму старавéры выйгралі, хоць пазьней за бацькавага дзеда ў Баркох пасяліліся? Чаму?

МАРЫЛЯ. Бо, відаць, для іх права другое.

ЛЯВОН. Ня ўсё роўна людзі?

МАРЫЛЯ (кашляючы). Усё роўна, ды мусіць ня ўсё роўна Але каб ня слухаў гэтага свайго адваката Клепатоўскага, то калі-б і выгналі, дык хоць гаспадарка асталася-бы, а так...

ЛЯВОН. А так прапала, ня вернеш! На што дарма сабе і другім сэрца ад'ядаць.

МАРЫЛЯ. Жартачкі! Пяць гадоў судзіліся. Апошнюю карову і коніка сёлета прадаў. Апошнюю кароўку!

ЗОСЬКА. І маю цялушачку, што мамка аддала мне́ галавяць сабе́ на пасаг калісь...

ЛЯВОН. Што ўспамінаць, чаго ня ве́рнеш! Кожын па часе мае розум. Я толькі хапе́ў праўды шукаць. Ха-ха-ха! Здурэў і праўды шукаў! (Водзячы вачыма па хапе́ пасьля некаторае паузы, панура, тужліва). Дзе́дава хата састарэлася, як і ён, нябошчык, трэ'бала новую ставіць... З бацькам цягалі бярве́ньне... падарваўся стары, памёр... тады сам адзін мусіў кончыць... Цяжка было аднаму, але не́як даў рады, толькі нагу прыпсаваў, і хадзіць няма як роўна. (Глянуўшы ў вакно). З дзе́дам садок садзілі... Знаўся нябошчык як хадзіць каля дрэўцаў... сам уме́ў прышчэпляваць. Садок вырас З бацькам ужо кожнага Спаса ме́лі што сьвяньціць... З зяме́лькай зжыўся, як з роднай маткай.. Кожны каменьчык на полі і кожны кусьцік на сенажаці змалку ўжо знаў, як сваіх пяць пальцаў на руццэ.. На гэтых гонейках пасьціў скаціну... араў, се́яў, касіў. А тут!.. Суд — вон выганяюць! Кінуць тую хату, скуль бацьку і матку на магілкі вывез. кінуць тое поле, дзе кожную скібіну потам крывавым скрапіў. Эх, эх! І я гэта маю дарма ўступіць адрачыся? Чалаве́к з зямлёй зрастаецца, як гэта дрэва: ссячы дрэўца — засохне, адбяры ў чалаве́ка зямлю — згіне.

ДАНІЛКА. Дык хай-бы татка купіў ад двара.

ЛЯВОН. Купіў, купіў! А закон пазваляе такім як мы купляць? А чынш плацячы, я ня выкупіў гэту зямлю? Ды што ты знаеш...

МАРЫЛЯ (як-бы праз сон). А цяпе́р—на бадзяньне, на ве́чныя мукі, зьдзе́кі, на бадзяньне ве́чнае!.

ЗОСЬКА. Служыць ісьці ў чужую хату, да чужых людзе́й. У няволю ісьці!

ЛЯВОН (глуха). Чым я вінен? чым я вінен? Што любіў гэту зямлю, гэту родную нашу!.. За тое вінен я? За тое любіў яе́, каб яна мсьцілася нада мной, над намі і ў сьвет гнала... Ха-ха ха! Зямля гоне тых ад сябе́, што з ве́ку ў ве́к сьве́ньцяць яе́ сваёй крывёй гарачай і потам салоным!

І за што? за што? (Зьвесіў галаву і ня ўзнак уцірае сьлёзы).

ЗОСЬКА (падходзе і гладзе па галаве бацьку). Не марыкуйце вельмі, татачка! Кіньце вельмі бядаваць! Ня згінем на сьвеце... Што ж рабіць? Неякжа ды будзем жыць. Не маркоцьцеся, татачка. Я сягоньня сон добры сьніла.

ЗЬЯВА VIII.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН (убягаючы). Тата! Чаго сядзіш? Дворныя сохі гародніну і пшаніцу завараваюць!

ЛЯВОН. Няхай завараваюць! Іх зямля — іх права.

МАРЫЛЯ (кашляючы). Дайце мне вадзіцы! душна мне! (Зоська падае вады, падтрымлівае матку — тая п'е).

СЫМОН. Калі іх зямля, то няхай зьядуць яе, але дабро наша — мы сеялі!

ЛЯВОН (наругаючыся). Мы сеялі, а людзі жнуць ну дык што-ж табе з гэтага прыбудзе што, ці ад будзе? Га?

СЫМОН. Тата сваймі судамі гаспадарку ўсю прасудзіў, а цяпер апошняе двару на зьдзек аддаў!

ЛЯВОН. Не я аддаў, а зямля сама сябе аддала ім на зьдзек. Я, ты, пяты, дзесяты штосьці ёй не ўгадзіў, ну, дык і чураецца сваіх дзяцей.

СЫМОН. Але нашае працы яна ня чураецца. І мы затое павінны бараніць яе ўсёй сваёй сілай.

ЛЯВОН (насьмешліва). Ха ха-ха! Будзе бараніць тэй сілай зямлю ад людзей, што тая-ж зямля і тыя людзі даўно гэту сілу забралі ад яго! Рузумненькі — няма чаго сказаць!

СЫМОН. У таткі забралі, але ў мяне яшчэ не пасьпелі, і ў мяне хопіць моцы ў крыўду ня даццa, я і ня дамся! (Хапае з-за лавы тапор і хоча бегчы, бацька адбірае).

ЛЯВОН. Ані мне важся чапаць іх! А не, то сваёй-жа рукой заб'ю цябе гэтым тапаром!

СЫМОН. Я свайго толькі буду бараніць!

ЛЯВОН. Тапаром?

СЫМОН. Хоць-бы і сваёй галавой! Хто-ж мне́ забароне? (Тузаюцца).

ЗОСЬКА (разбараніваючы і цалуючы рукі Сымона). Кінь, Сымонка! Ня йдзі проці волі бацькі! Што ты там адзін зробіш? Мамку хворую толькі перапужалі

ДАНІЛКА. І мяне́ напалохалі. Пакіньце! Што вы малыя дзе́ці — гэтак тузацца?

ЛЯВОН (да Сымона). Пушчай, разбойнік, тапор. (Вырывае)

СЫМОН. Эх, тата, тата! А што нас чакае, як мы гэтак будзем папускацца?!

ЛЯВОН (апусьціўшыся на лаву. Панура). Трэба праўды шукаць не тапаром, а розумам. Дзе́д твой ня ме́ў розуму, я ня маю, але ты яго май, каб з часам цябе́ і тваіх дзяце́й не ганялі гэтак, як сяго́ньня.

ЗЬЯВА IX.

ТЫЯ-Ж і АЛЕНКА з ЮРКАМ.

АЛЕНКА і ЮРКА (убягаюць у хату, уціраючы кулакамі сьлёзы). Тата, тата! Не́йкія людзі страху з нашае хаты зьдзіраюць!

ЛЯВОН Няхай зьдзіраюць! Ня вашае дзе́ла!

ЗОСЬКА. Я пайду, папрашу іх, можа...

ЛЯВОН (з сілай). Ня трэба! Ня йдзі! Годзе ўжо бацька твой сьпіны нагнуўся і парогаў наабіваў. Я сам вінен і за ўсіх вас адве́т панясу перад людзьмі і перад Богам. Трэ'было мне́ ў сваім часе выехаць з гэтае хаты і не чакаць, пакуль аж прыдуць выкідаць. А цяпе́р... сам сабе́ яму выкапаў сваймі рукамі! (Пасьля некаторае паузы). Так, так, сам сабе́ яму глыбокую выкапаў... Бяз часу прыходзіцца ў яе́ ле́зьці. Згіненьне якоесь прыступае і душыць мяне́ з усіх старон... У вачох цёмна робіцца... думкі туманяцца.. Штосьці горла сьціскае, дыхнуць не дае́. Гара не́йкая навалілася на пле́чы

і цісьне мяне́, як каменем усяго прыгнятае, а зьвяр'ё не́йкае абсядае і на косьці мае́ трухлявыя ласіцца. (Як паме́шаны). Дзе я? Што я? Цёмна, страшна кругом!... (Чуваць трэск над хатай, сыпецца пясок). Во, Во! З не́ба пясок сыпецца, а можа гэта зоркі нашы валяцца, што павядуць нас па сьве́це з кіем жабрачым? (Прыглядаючыся трывожна). Не! Не! гэта ня зоркі, а жывы пясок, што я на хату цягаў на сваіх плячох... О, мой пясочак, залаты пясочак! Я цябе́ цягаў на вышкі, у гару, а ты мяне́ ў нізе на вѐкі ве́чныя засыпеш. Сыпся! буйным градам сыпся!.. (Як-бы збудзіўшыся). Але што я гэта гавару? Што я маруджу? Трэба йсьці хутчэй, каб выгадне́й прыгатавацца ў вялікую вандроўку! (Трэск і відаць праз адчыненае вакно, як валяцца салома і канцы палéньня з страхі. Алéнка і Юрка туляцца з страху да Зоські). Вы тут пасядзе́це, а я пайду і мігам прыладжу ўсё к дарозе. Трэба мягчэй намасьціць для маці калёсы, бо яны-ж не дагадаюцца. На чужой павозцы ваша маці выедзе сягоньня, як пані, з сваé хаты! (Абмахнуўшы рукавом сьлёзы; выходзячы). Ня выходзьце з хаты, пакуль я не вярнуся.

ЗЬЯВА Х.

ТЫЯ-Ж без ЛЯВОНА.

ДАНІЛКА. Які гэты тата сягоньня не́йкі як не пры сваім розуме.

СЫМОН. Я думаю! Гэта-ж не жартачкі! — ад усяго адпрэччылі і рук няма за што зацяць. Кожны з розуму зойдзе.

МАРЫЛЯ (як-бы праз сон). Вады мне́ дайце! (Зоська падае. Пауза).

ЗОСЬКА. І што мы будзем рабіць?

СЫМОН. Зараз тата ве́рнецца, дык не́шта будзем рабіць. Добра што хоць вы ў мяне́ тапор адабралі, а то забіў-бы каго, і ў вастрозе прыйшлося-б гніць

ЗОСЬКА. Не рабі гэтага, братачка! Тата стары, мамка хворая, гэтыя — малыя яшчэ, дык што

яны ўсё пачнуць без цябё і мяне? А так, пойдзем служыць, будзем як колечы памагаць ім з апошняга.

СЫМОН. Але! Трэба памагаць. Трэба пачынаць новае жыцьцё. І я яго пачну. Яшчэ мы знойдзем зямлі ў сваёй старане і яшчэ мы хату адбудуем на сваім загоне! Я добра прыглядзеўся, як людзі жывуць, і добра надумаўся як трэба жыць. Тата праўду сказаў, што трэба розумам ваяваць, а не тапаром. І я розумам буду ваяваць і другіх вучыць да гэтае вайны. Годзе крыўды, годзе няпраўды! (Вялікі трэск над хатай).

ЗОСЬКА (спужаная). Ах! Каб хаця нас без пары хатка не пахавала?

СЫМОН. Ня бойся! Гэта толькі з крокваў закот зьдзіраюць. Пакуль нас адгэтуль ня выпрасяць — столі чапаць ня будуць. Ды тата-ж на дварэ: бача, што там робіцца...

ДАНІЛКА. А я ўсё такі пайду адгэтуль на кожны выпадак. Каб іх паляруш! іскрыпку не даюць спакойна рабіць. Пойдзем, малыя. (Забірае Аленку і Юрку і выходзе).

ЗЬЯВА XI.

МАРЫЛЯ — СЫМОН — ЗОСЬКА.

МАРЫЛЯ. Памажэце мне з хаты выйсьці, а то страшна!..

СЫМОН. Зараз, мамка, зараз!

ЗОСЬКА. І мне нéяк жудка! Ды яшчэ гэты тата нéдзе задлякаўся!

СЫМОН. А на мяне, вéдаеш з кожнай мінутаю нéйкая рызыка находзе. Здаецца, нічога на сьвéце цяпéр не баюся. Хоць-бы зямля тут разступілася, дык ня спужаўся-бы і ў вапраметную скочыў! Дый праўда. Падумай, сястрыца, чаго нам баяцца? Зямлю ад нас адабралі, хату нашую раскідаюць, астаёмся мы, як пасьля пажару, — толькі ў вопратках. Дык што-ж мы такія значым на сьвéце і што нас за жыцьцё чакае? Без зямлі, без свае хаты, чалавéк што шалёны сабака — адна

цана: ні яму прыстаньня, ні яму скарынкі хлеба, ні яму добрага слова!.. Будуць зьдзекавацца, ганяць, пакуль ня ўгоняць у якую процьму, з якое і выхаду павек сабе ня знойдзе. А так-раз канец усяму! (Трэск). Што-ж? Вярніся, хатка; Хутчэй вярніся! Забівай усіх, на сьмерць усіх забівай! Досіць бадзякаў і бяз нас на белым сьвеце: — галодных, паднявольных па вёсках, а п'яніцаў і жулікаў па гарадох! Вярніся, хатка!.. Абымі нас сваймі дзераўлянымі рукамі, як абымае перад ястрэбам сваіх дзетак крыламі галубка. Прытулі нас, хатка, і сагрэй! Бачыш, як цёмна і страшна! Ха-ха-ха! Хата ня валіцца. Дзерава ляпей жалее нас, як людзі жывыя, як з сэрцам і душою людзі!

ЗОСЬКА (Глядзіць на Сымона перапалоханымі вачыма). Сымонка! Не гавары так, братка! Мне страшна робіцца ад тваё гэткае гутаркі. А тут тата не варочаецца... Каб скарэй гэта ўсё скончылася. Неспакойна мне, каб хаця з ім што кепскае не прылучылася?

ЗЬЯВА XII.

ТЫЯ-Ж і ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ.

АДЗІН з людзей. Чаго сядзіцё? Бацька павесіўся!

ЗОСЬКА (кінуўшыся з хаты). Ах, Божа мой, Божа! Такі дакавалі старога!

МАРЫЛЯ (хоча зыйсьці з ложка і валіцца на зямлю). Сымонка, памажы мне! (Сымон сядзіць на адным мейсцы і злорадасна пазірае. Людзі падходзяць браць ложак).

СЫМОН (хапае тапор і падбягае к ложку; заціснуўшы зубы). Толькі паважцеся што колечы крануць з хаты!!!

ЗАСЛОНА.

АКТ ДРУГІ.

Сцэна прадстаўляе раскіданыя будынкі: тырчыць шульле, печ; валяецца бярвеньне, латы, салома, хатняя абстаноўка. У глыбіне сцэны — сад, бліжэй к рампе стаіць адно дзерава, непадалёк ад яго ў непарадку: стол, лавы, табурэткі. Дзеці (Аленка і Юрка), — як-бы перапужаныя, гульня ў іх ня клеецца. Час — у два тыдні пасьля першага акту. Перад захадам сонца.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ-ДАНІЛКА-ДЗЕЦІ.

ДАНІЛКА (прыбіваючы абраз да дзерава). Ну ўжо, мамка, усё гатова! Давёў у парадак хату, як лепей быць ня можа, навет Божаньку павесіў, каб было перад кім маліцца. А цяпер мушу за сваю работу брацца. (Садзіцца воддаль і майструе іскрыпку).

МАРЫЛЬКА (апускаецца на зямлю і прытуліваецца к дрэўцу). Эх, дажыліся, Божухна, Божухна! Ня вісіць твой абразок у хатачцы на пачэсным куточку, а тут — на гэтым дзераве, сярод гэтае руіны. Як сірата, вісіць твой абразок тутака. Дождж яго будзе мыць, сонейка паліць, вецер хістаць, як тэй бярозкай у полі хістаць. Патапталі, Божухна, вярбу тваю сьвянцоную, пакрышылі тваю сьвечку грамнічную. А мы, служкі твае верныя, сядзім тут, як пагарэльцы на папялішчы, і сонейка твайго яснага за сьлязьмі ня бачым. Ох, ох! Людзі твайго

сонейка ня бачаць, праўданькі твае ня бачаць, голасу твайго ня чуюць. Асьвяці ты—Божа, душу маю грэшную, не пакінь майго ўдовінага сіроцтва, — пашлі мне сілачкі гэтых малых выхаваць! Укрый іх ад галоднае і халоднае сьмерці, і ад благіх людзей укрый іх, Божа!

ДАНІЛКА. Мамка, мамачка, не галасеце гэтак, а то аж мне на сьлёзы зьбіраецца, як пагляджу я на цябе!... Шкода таты, ведама, што шкода, але што-ж ты зробіш? Дык не бядуйце, мамка! Я не задоўга ўжо йскрыпку сваю скончу і так тады зайграю, так зайграю, што ўжо нікому з нас так галасіць не захочацца! А цяпер ляпей будзем аб чым іншым гутарку вясьці. Мне як вельмі сумна зробіцца, што йскрыпка не ўдаецца, дык я тады сам з сабою гутару і гутару... Ну, што-ж бы такое? Э! трудна неяк і да розуму прыйсьці. Ага! Вось скажэце мне мамка, чаму гэта так даўно тату не хавалі? Усё ніяк дагэтуль не сабраўся папытацца цябе аб гэтым.

МАРЫЛЯ. Не хавалі, бо так трэба было, — сьледзтва рабілі. Закон, бачыш, такі ёсьць: як хто сам праз сябе памрэ, дык датуль ня можна хаваць, пакуль ня дойдуць, як і праз што ён душой загавеў.

ДАНІЛКА. Ага! Ведаю цяпер. Значыцца, як і я памру, дык ня будуць датуль хаваць, пакуль не даведаюцца ў мяне, на што я памёр. А-а-а скажэце мне, мамка, на што гэта людзі родзяцца, каб пасьля ўміраць? Бо-ж, я думаю, не вялікі цымус ляжаць засыпанаму зямлёй.

МАРЫЛЯ. Гэтак ужо Богам устроена на сьвеце. Нічога не парадзіш.

ДАНІЛКА. Не самавітае, як так, гэтае ўстройства. А ці праўда, мамка, што ёсьць такая старонка, праз каторую плывуць крыніцы з жывой вадою. Кажуць, калі напіцца тае вадзіцы живатворнае, дык чалавек ніколі ня ўмрэ.

МАРЫЛЯ. Можа і ёсьць. Хто-ж яго ведае? Але яшчэ тае крыніцы ніхто ня бачыў і ня піў з яе, бо каб хто-небудзь піў, то хоць адзін чалавек

жыў-бы і жыў на сьвеце больш, як усе людзі жывуць, а так няма: усе як ёсьць рана-позна умiралi, умiраюць і ўміраць будуць. Такая ўжо воля Боская.

ДАНІЛКА. Але ўсё такі жывая вада ёсьць, як сабе, мамка, хочаш! Бо і на што-ж бы ўсе так аб ёй гаварылі? Як я вырасту такі вялікі і дужы, як наш Сымонка, тады пайду з сваёй іскрыпачкай шукаць гэнае крынiцы, а як знайду — сам нап'юся і вас усіх пачастую, і будзем мы жыць і жыць, аж пакуль не памром!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! (Пауза).

ДАНІЛКА. Растлумачце мне, мамка, на што людзі хаты будуюць, а пасьля іх самі-ж раскідаюць?

МАРЫЛЯ. Будаваць, то самі будуюць, а раскідаюць ня людзі а іхняя нядоля горкая раскідае.

ДАНІЛКА. Цікавасьць, што гэта такая за паня-горкая нядоля? Для яе мушу пашукаць такое вады, ад каторае яна, як вып'е, дык адразу памрэ. Але, папраўдзе кажучы, калі так нядоля раскідае тое, што людзі будуюць, дык на што-ж зусім будаваць? Гэта-ж даліпаначкі, мне шмат ляпей і выгадней вось цяперака на гэтым ламацьці бяз сьцен і страхі, як было ў хаце! Калі сядзеў я ў хаце і майстраваў сваю скрыпачку, то мне здавалася, што я сяджу ў нейкай клетцы, адкуль і вырвацца трудна будзе ў сьвет. А тут — ані воднае загарадкі! Ляці сабе куды хочаш, як птушка, і ўсё такое. А гэтая вялікая страха зьлепленая з неба, куды прыгажэйшая, як была наша - саламяная. (Пауза). Ну, вось адна дошчачка як-бы і гатова, цяпер будзем рабіць другую. Што-ж гэта я хацеў яшчэ папытацца? Ага! Успомніў! Скажэце, мамка, ці далёка гэта канец сьвету? Кажуць, міль сто пэўне будзе ад нас, калі не балей?

МАРЫЛЯ. Канец сьвету там, дзе канец шчасьцю людзкому.

ДАНІЛКА. Э-э! Мамка так гаворыш, што і сам пісар не разьбярэ.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

МАРЫЛЯ (да Сымона, глуха). Ужо ты вярнуўся? Пахавалі? Можа на могі...

СЫМОН (садзячыся, панура). А як-жа!.. пахавалі, толькі не на могілках... не пазволілі! За магілкавым плотам пахавалі. Тут паміж жывымі, ня было яму мейсца—ня стала яму прыстанішча і паміж нябошчыкамі. Самагуб!.. А спытайцеся, хто яго давёў да гэтага самагубства?!

МАРЫЛЯ. Нічога, дзеткі, не парадзіш. Грэшнай сьмерцю памёр—мусіць пакутаваць.

СЫМОН. Пакутаваць! пакутаваць! Гэта вечная пакута толькі чалавека на зьвера перарабляе, дзічэць прыходзіцца, як цемняку якому. Што яна, гэта пакута, са мной зрабіла?! Я сам сябе не пазнаю. Калі кідаў сягоньня на бацькаў труп зямлю, то мне здавалася, што гэтым жвірам чырвоным засыпаю самога сябе, сваё шчасьце, свае леты маладыя; засыпаю Бога, людзей, цэлы сьвет; здавалася, усё чыста хаваю на векі вечныя ў сьцюдзёнай магіле.

МАРЫЛЯ. Нічога, сынку! гэта пяройдзе, гэта толькі жаль вялікі праз цябе гавора. Ведай, што яшчэ ня ўсё і ня ўсіх ты пахаваў: асталіся ў цябе я, браткі і сястрычкі твае — імі і з імі ты мусіш жыць, і парінен жыць. Цяжанька цяпер табе, — ды і каму з нас сягоньня тут лёганька, — але што чыніць. Памучымся які месяц — другі, прыдаўлены сваім сіроцтвам і адзіноцтвам; месяц— другі будзеш снаваць, як тапельнік між жывымі, не знайходзячы сабе прыстанішча, а там, за які гадок, як зацьвітуць на вясну першыя кветкі над бацькавай вечнай пасьцеляй, — зацьвітуць краскі і ў цябе на душы і на сэрцы, сьветлыя краскі ціхага спакою і журбы сьвятой. Будзеш далей жыць і шукаць шчасьця на сьвеце.

СЫМОН. Кветкі! шчасьце! Паганыя ногі патопчуць кветкі на бацькавай магіле, як і яго самога ў зямлю затапталі; а шчасьце — каб як

глыбока захаваў у сабе, — то табе яго збэсьцяць, без ніякае літасьці збэсьцяць! Нячыстымі рукамі будуць капацца ў душы, пакуль ня вырвуць з яе гэтага шчасьця і ня кінуць яго пад ногі і ня раздавяць. (Пауза).

МАРЫЛЯ. Усё-ж такі, як-бы там сабе ня было, а нам трэба думаць, як далей жыць. Паняволі мусім сабе даваць якую раду. Гэтага, сынок мала, што ты загадаў перацягнуць сюды ламацьцё з поля. Грызьці яго ня будзем.

СЫМОН. Што-ж, мамка, ізноў да таго мяркуець, каб ішоў туды, да іх, ласкі прасіць?

МАРЫЛЯ. А хоць-бы і так, то што-ж там вельмі такое?

СЫМОН. Я ўжо мамцы ад першага дня казаў і цяпер тое кажу: не пайду туды і вы ўсе ня пойдзеце. Аднаго кроку ў той бок ня дам, і адгэтуль не саступлю. Магіла татава стала веквечнай перагародкай паміж імі і намі, і не знітожыць яе сіле чалавечай! Гора таму, хто першы пераступе гэты насып магільны над сваім родным, працягне рукі к ім і пойдзе з імі! Ня доўга будзе хадня побач з імі. Бо яны, калі сэрца ня вырвуць і душы ня збэсьцяць зусім, то хоць вочы асьлепляць і пусьцяць блуднымі сьцежкамі на вечнае бадзяньне, на вечны зьдзек і паніжэньне. А сваё на такога будуць тыкаць пальцамі і шаптаць асьцярожна: „адступнік, душапрадавец! Бацькаву магілу пяражаргаў, каб у іх зладзейскія рукі лізаць!“

МАРЫЛЯ. Але ты бяз іх не абойдзешся. Рана — позна мусім ісьці к ім... па работу, па хлеб...

СЫМОН. Дык што-ж, калі я з мусу і пайду, як слуга іх, як нявольнік, але не па сваёй добрай волі — як іх падлыжнік і завушнік? Праца мая, нявольніка, дол толькі ім глыбейшы выкапае, а хлеб сьпечаны нявольніка рукамі ядам абернецца ў зубах іх. Але цяпер... цяпер ніяк к ім не пайду, хіба вяроўкамі пацягнуць, калі ёсьць на сьвеце такія вяроўкі моцныя. Там, над бацькавай магілай

зарок сабé даў жывым ня зыйсьці з гэтага мéйсца, з гэтага нашага разграбленага гнязда, дзе татавы ногі расу сьцюдзёную таптали, а вочы яго шукалі на нéбе зоркі свайго шчасьця. І ня зыйду, і ня ўступлю, хай б'юць, рэжуць, катуюць!..

ДАНІЛКА. Э! часам і без вяроўкі ў пятлю лéзуць, як ліха прыпрэ.

МАРЫЛЯ. Супакойся, Сымонка! Пакіньма цяпèр аб гэтым гаварыць. Можа éсьці хочаш? Есьць трохі пèчанай бульбы. (Дастаé кійком з папялішча бульбу).

СЫМОН (ядучы). Зьéм, чаму ня зьéм? Ад самага раньня нічога ў губе ня мèў. А работы шмат было: сам мусіў яму выкапаць—ніхто не хапéў памагчы, бо, кажуць, для вісельніка страшна дол капаць. Ну, няхай ім будзе страшна. Але я вéдаю — ня страх тут быў прычынай, а тое, што мы ня маем чым заплаціць і чым пачаставаць, ня маем за што даць ім гарэлкі, накарміць салам... Не хацéлі, і ня трэба! Бяз іх сядзем за жалобным сталом. Ха-ха-ха! Няма чаго сказаць — багаты стол: бульба і вада, вада і бульба!.. Памінкі па родным бацьку, па гаспадару з гаспадароў! Памінкі па раскіднай хаце, па здратаваных пасéвах, па сумлéнным жыхару, па шчырым сяўцу! Што-ж? да касьбы і жніва трэба ладзіцца, да вялікае касьбы і жніва! (Кідае бульбу са злосьцяй). Яда ў горла ня лéзе — колам становіцца.

ДАНІЛКА. А ты вазьмі ды вацой прагані, або дай, я табé ў плéчы пастукаю. Мнé як засядзе кусок у горле, дык мамка як стукне, — глядзіш, кусочак і паляцéў куды трэба.

МАРЫЛЯ (да Сымона). Дзе Зося? Чаму яна з табой разам ня прыйшла?

СЫМОН. Дзе Зося? дзе Зося? У яé пытайся, а не ў мяне, куды яна прападае? Пайшла з магілак ранéй за мянé, дык павінна была і ранéй прыйсьці.

МАРЫЛЯ. Каб хаця не заблудзіла дзе? Чаму ты адну яé пусьціў? Далёка тут да няшчасьця.

СЫМОН. Да няшчасьця мо' і недалёка: заблудзіць не заблудзіць, калі сама гэтага не зажадае. Але яна ўжо запраўды блудзіць ад першага дня бацькавае сьмерці. Мамка хвора і даверчыва, дык ня бачыш нічога і ня чуеш, а я ўсё бачу і чую. Паляцела перш ад мяне з магілак, каб у двор заляцецца—на панічовы гібкі стан падзівіцца і, як сучка, каля ног яго паласіцца.

МАРЫЛЯ. Скуль ты гэта ўзяў, каб Зося... Зоська... мая дачушка?..

СЫМОМ. Так, так Зоська, твая дачушка, а мая сястрычка родная, у двор да паніча бегае, уся аколіца аб гэтым як у бубен б'е. Я ўсё ня верыў, пакуль сам не пераканаўся: заўчора ўсю ноч там прападала. Я відзеў, але маўчаў, бо яшчэ тата быў не пахаваны, не хацеў пры нябошчыку аб гэтым новым нашым няшчасьці казаць і калатню падыймаць.

МАРЫЛЯ (жаласьліва). Зоська... мая Зосячка... Вушам ня верыцца. Прыпамінаю: у той дзень, як выкідалі, яна прыбегла і казала, што там, ля рэчкі... Ці-ж быць можа?... Зоська... Зоська...

СЫМОН. Хэ-хэ-хэ! Крамная скура, размасьленыя вочы, лісьлівае сьлінявае зюзюканьне, бязсорамныя ў кутку пацалункі—вось вам і палопка, у каторую простая дзяўчына валіцца, зрэнкі заплюшчыўшы. Без вялікіх коштаў і торгу мае сабе бязчэльны самалюбнік удаволь сьвежага і здаровага тавару ў нашай цёмнай прастоце. А плаціць за гэты тавар разьбітым шчасьцем, апаганенай славай і паскуднымі хваробамі... Зоська.. Зоська... Ці-ж яна ў іх першая, або апошняя?...

ДАНІЛКА. Ты мусіць яшчэ не адпусьціўся на іх за тое, што яны адбілі ў цябе тваю Кастусю Дударышку, каторую пасьля таго, як бусел прынёс ёй малое, дык і яны прагналі, і ты прагнаў.

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

Зоська босая, але старанна прычасаўшыся і адзе́ўшыся. Увыйшоўшы, не́йкі час стаіць у няпэўнасьці, трымаючы штось пад хвартухом. Гаворыць ні-то баязьліва, ні-то вінавата; часам сьлёзы дрыжаць у яе́ голасе).

СЫМОН. Прыйшла такі на нач! Што-ж гэта табе́ зрабілася?

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, братка? Ці-ж я калі-нёбудзь начавала дзе інач́ай апрача сваé хаткі, або цяпе́р не начую кожную ноч на гэтым ламацьці?

СЫМОН. А заўчора, дзе ўсю ноч прападала? Думаеш ня ве́даю!

ЗОСЬКА. Нічога ты, браток, ня ве́даеш, ох, як нічога! Мнѐ так сумна і страшна зрабілася, што тата ляжаў гут непадалёк не пахаваны і такі жудасны з гэтай вяроўкай на шыі, што я ня вытерпела і, як учадзеўшы, у поле пабе́гла. І нідзе́ не начавала, нідзе́, усю ночку на полі блудзіла. Нічога благога не рабіла, каб я так шчасьцейка свайго не агляда ла!

МАРЫЛЯ. Не кляніся, дачушка! На што?... Ня трэба!

СЫМОН. А чаму сагоньня ў пару ня прыйшла з магілак? Чаму?

ЗОСЬКА. Сягоньня?.. з магілак?.. Так сабе́!.. Зайшлася на мінутку да цёткі, што служа з дзядзькам у двара... Такая не́йкая нуда ў дарозе агарнула, што не магла стрымацца і зайшлася .:. Ды вось нам яна — цётка — пазычыла трохі сала і хлеба. Кажа: „У вас сягоньня памінкі па тату, дык хоць павячэраеце на здароьейка“. (Дастае́ прыне́сенае і аддае́ матцы). У цёткі пазычыла... Не хапелася мне́ спачатку браць, але пасьля так шкода вас усіх тут зрабілася, што ўзяла і пазычыла...

СЫМОН. Ве́даю, у якой цёткі была ты з пазыкай, ве́даю! Але чым ты аддаваць будзеш гэта пазычанае? Трэба-ж — яшчэ выдумала цётку не́йкую? Сказала-б ужо проста, што была ў дзядзькі,

у маладзенькага, ды прыгожанькага, папраўдзе ласага да ўсялякіх пазык. Як табе ня грэх і ня стыдна? Яшчэ над бацькавай дамавінай пясок не завяў, а дачка пабягушкамі займаецца! Забылася, што ён, нябошчык, казаў табе перад апошняй сваёй мінутай. Я прыпомню, калі маеш такую кароткую памяць. Бацька казаў: „не паніжайся перад дужым дачасьнікам, бо ён табе за тваё паніжэньне перад ім вочы заплюе паскуднай сьлінай, а душу і сэрца тваё зьмяшае з балотам атопкаў сваіх!“ Забылася гэтых слоў, не дачакаўшыся першага маладзіка, пасьля сканаўньня таго, хто іх табе сказаў. Эх, Зоська! Зоська! (Шыбка выходзе. Зоська садзіцца, закрыўшы вочы рукамі).

ЗЬЯВА IV.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДАНІЛКА — ДЗЕЦІ.

ДАНІЛКА. І што гэты Сымон думае з сваёй рызыкай? Ужо аж мяне пачынае злосьць на яго разьбіраць. Нацяпаў — нацяпаў языком, а каб хто папытаўся—на што? Вярхнік толькі мой да й скрыпкі сапсаваўся, і выйшла з яго ні Богу сьвечка, ні чарту качарга. Пойдзем, малыя, шукаць новай дошчачкі! (Забірае Аленку і Юрку і выходзе).

ЗЬЯВА V.

МАРЫЛЯ — ЗОСЯ.

МАРЫЛЯ (як-бы сама да сябе). Такое было з яго мілае дзіцянётка. Ведама — панскае! што і казаць... Любіла яго ўсё роўна як сваё роднае... Тады ўжо, пры грудзёх, панічоўская кроў іграла ў целе яго вутленькім... Чуць толькі стаў ручкі ў кулачок складаваць, шчыпецца бывала, моцна шчыпецца. А як сталі зубкі выразацца — кусаўся; як угрызе, то аж кроў выскача з грудзей. Маленькі яшчэ — а такі ўжо дасьціпны быў. І ці даўно было гэта, здаецца, як пры мне качаўся, а цяпер глядзі — хоць куды мужчына! (Да Зоські). Ці праўда, Зоська, што Сымон казаў? — ці праўда, што ты да яго ў двор...

ЗОСЬКА. Мамачка! На што табе гэта канешна ведаць? Ці-ж ня ўсё роўна будзе? Калі гэта праўда — я згінула, калі гэта і няпраўда — я неўваскрэсла... На нёбе маленькая зорка ўсьміхаецца да вялікага месяца, а на зямлі вутлая калінка хінецца да крэпкага явара, а я — што?..

МАРЫЛЯ. Але ты ня ведаеш, што цябе чакае, як будзеш так хінуцца к яму, як калінка да явара? Сябе згубіш і нас вечным сорамам абняславіш. Ен паласіцца, папесьціцца і кіне, як кідаюць зношаную вопратку на сьметнік. Толькі я ня веру, што Сымон казаў, і ніколі не паверу. Ты супакой мяне, дзеткі, і скажы, што гэта няпраўда. Я цябе выхавала, сваім малаком выкарміла і ты лгаць мне ня маеш права.

ЗОСЬКА (змагаючыся з сабой). Ня мучце мяне, мамка! Я й так сама змучылася за гэтыя два тыдні ад сьмерці таты. Штосьці такое страшна дзіўное творыцца каля мяне і са мной, чаго я сваім бедным розумам і адгадаць не магу. Мамачка, ня пытайцеся ляпей: я лгаць ня буду, але ты сама ведаеш, ня ўсю і праўду можна казаць.

МАРЫЛЯ. Роднай матцы можна!

ЗОСЬКА. А калі я ўжо ня ведаю, дзе праўда, а дзе мана. Усё перамяшалася ў маей няшчаснай галаве. Нейкі туман сіні—сіні—кругом мяне разаслаўся і я, здаецца, плаваю па ім, так ціха-ціха плаваю, як тыя гусі белыя на возеры, або вобалакі сівыя пад нёбам далёкім! І штосьці мяне кудысь цягне, бярэ за рукі, абымае ў пол і нынось з сабой так лёгка-лёганька, як ціхі вецер тую пярынку галубіную над гаем зялёным!

МАРЫЛЯ. Ты заўсёды была такая нейкая, што і сама я не магу разабраць — якая? Змалку дзён трудна было з табой да ладу прыйсьці. Усяе тае і гугаркі ў цябе было, што з лесам, з ветрам ці з крыніцай. Нешта нялюдзкае сядзіць у табе.

ЗОСЬКА. Ці-ж я вінавата, што я такая?

МАРЫЛЯ. Ты ў гэтым можа сама і не вінавата, але затое вінавата ў тым, што Сымон казаў. Ен бачыў цябе з ім заўчора ў ночы.

ЗОСЬКА. Няпраўда, мамачка! Няпраўда! Я там ня была, — гэта можа толькі цень мой быў там. Але — пэўне цень! Я часам бачу, як цень мой адлучыцца ад мяне і пойдзе сабе недзе далёка-далёка! Праз высокія горы йдзе, над быстрымі рэчкамі і шчырымі барамі плыве, а пасьля ізноў ка мне вернецца і ходзе за мною сьледам, якбы соча мяне. Тады на мяне страх нападае. Ох, баюся я гэтага свайго ценю, як відма якога з таго сьвету баюся!

МАРЫЛЯ. Дык гэта цень твой там быў?..

ЗОСЬКА. Цень, мамачка! цень! Я сама ня была там. Каго я там ня бачыла?

МАРЫЛЯ (устаўшы.) Ня веру я табе! Ты вечна толькі штось нязвычайнае выдумляеш, каб толькі мазгі каму завясьці і аплуціць. Але вось што: прысягні, што гэта няпраўда, што ты сама туды не хадзіла! Прысягні! Іначай і мяне з розуму зьвядзеш, як сама ўжо, відаць, сходзіш.

ЗОСЬКА (устаючы). Прысягну, мамачка! На што хочаш — прысягну, што гэта цень мой быў. На што хочаш прысягну! Руку дам праз сваю галаву.

МАРЫЛЯ. Ня трэба мне твае галавы. (Паказваючы на абраз). Вось, перад Богам прысягай! Перад яго абразом. (Зоська змагаецца з сабой). Ну, чаго чакаеш? Станавіся на калені і прысягай!

ЗОСЬКА (апускаючыся на калені перад абразом). Мамка, я баюся! Страх нейкі ўсю мяне праймае.

МАРЫЛЯ. Складай пальцы на крыж і прысягай! Іначай, я асьляплю цябе, каб да сьмерці туды сьцежкі не знайшла!

ЗОСЬКА (складаючы пальцы на-крыж). Мамка, мамачка! Ня губеце мяне! Я не магу!.. Я ня ведаю, каторае з нас цень мой, а каторае я сама?

МАРЫЛЯ. А калі я табе вочы выкалю, тады даведаешся? Га! даведаешся тады? (Чуваць прыбліжаючаеся насьвіставаньне).

ЗОСЬКА (прасьвятлеўшы). Мамачка! Ен, сам-цень мой — ідзе! Удваіх з ім будзем прысягаць!

МАРЫЛЯ (заламаўшы рукі на чале). Што са

мною? Што з ёй? Што за благі дух яе папутаў? Развалена хата, закопаны бацька, а яна?.. (Глуха).. Зоська! Зосячка!..

ЗОСЬКА (як-бы ў экстазе). Мама! Мамачка! Ясны месяц да залатой зоркі плыве, зялёны явар да калінкі свае хіліцца, а ён—цень мой — з далёкіх краёў да мяне прыбывае, дарагія падаркі прыносе: гарачае сэрца, задумную душу, бязмежнае міламаньне!..

МАРЫЛЯ. Што з табой, Зоська?.. Зосячка!.. (Уходзе Паніч).

ЗЬЯВА VI.

МАРЫЛЯ-ЗОЬСКА-ПАНІЧ.

ЗОСЬКА. (Ухопляваецца і з распасьцертымі рукамі хоча кінуцца к панічу, але Марыля, сама гэтага ня бачучы, загараджавае ёй сабою дарогу). Паніч, Панічок к нам прыйшоў!

ПАНІЧ (пакручаваючы палачкай). Ці Сымон дома?

МАРЫЛЯ. Дома панічок! Ен толькі недзе выйшаў; зараз верніцца.

ЗОСЬКА (падносіць панічу ўслончык і засьцілае хусткай). Садзецеся, панічок. Я... мы так рады, што ты... што вы прыйшлі, так рады... Садзецеся.

ПАНІЧ. Не ўважай, Зоська, маю час і пастаяць. (Пауза). Што гэты Сымон ваш думае? Чаму ён ня выносіцца адгэтуль і вам не дае якога небудзь прыстанішча?

ЗОСЬКА. Мы скора, панічок, выедзем. Ня гневайцеся!

МАРЫЛЯ. Вельмі ён заеўся; я — маці яго — і то не магу нічога зрабіць з ім. Бяда, панічок, з дзяцьмі, бяда!

ЗОСЬКА. Сымону жаль па тату адойдзе, і мы пойдзем. Ня будзем тут векаваць і дакучаць панічу. Пэўне, што ня будзем.

ПАНІЧ. Праз бацькава і яго ўпорства хату толькі напрасна прышлося раскідаць.

ЗОСЬКА. Нічога, панічок. Шкода толькі, што

тата павесіўся, а мамку прыйшлося хворую выносіць.

ПАНІЧ. Якжа цяпер здароўе Лявоніхі?

МАРЫЛЯ. Дзякую панічу за пытаньне! З тыдзень яшчэ не магла пасьля таго хадзіць, а цяпер як колечы валачу ногі; каб толькі скарэй куды, небудзь далей звалачыся!

ПАНІЧ (садзячыся на ўслончыку). Ну, а як Зоська гадуецца?

ЗОСЬКА. Як панічок бачыце! Жыву апошнія часы на сьвеце і сьвету ня бачу. Адна мая радасьць, адно маё шчасьце, калі з та... калі ў ночы сны цудоўныя бачу, калі думкамі плыву к та... к свайму месячыку яснаму. Так цяпер, панічок, жыву я і чакаю.. толькі ночкі чакаю!... (Садзіцца на зямлі не падалёк ад паніча і з любасьцю паглядае на яго).

МАРЫЛЯ (у старану). Скажу яму, усё чыста скажу! Можа ён мае сумленьне заспакое. (Да паніча, змагаючыся з сабой). Скажэце, панічок, скажэце сакалочак... не загнёвайцеся на мяне!.. (Валіцца к яго нагам). Ня губеце яе, панічок! Яна яшчэ дзіцянё і нічога ня знае.,. Ня губеце! Майце ласку над маткай!.. Можа-ж і вам калі дзетак Бог пашле .. Ня губеце! Я яе гэтымі самымі грудзьмі карміла, і цябе! .. Зжальцеся над беднай удавой! Ці праўда, што яна к вам... што яна?.. (Сьлёзы не даюць ёй выгаварыць. Апіраецца аднэй рукой аб ўслончык).

ЗОСЬКА. Мамка нічога ня ведае... Я аб нічым ёй не казала... Даруйце ёй, панічок!

ПАНІЧ (устаючы). Што? што Лявоніха хочаш ад мяне? Я нічога не разумею! Я-ж не магу пазволіць ізноў тут хату ставіць, калі мне гэту сялібу трэба прылучыць да двара. Раз выкінулі вас, то і ўсё тут. А калі захочаце служыць у мяне, то я ў двары дам хату.

МАРЫЛЯ. Я не аб гэта. Я... я малю цябе: ня зводзь яе, мае Зоські! Табе панічок, нічога ня станецца, а яна згіне, прападзе за няма што!

ПАНІЧ Якая Зоська згіне? Што ты выдумала?

ЗОСЬКА. Я, мамачка, ня згіну, а калі і згіну,

то мой це́нь астане́цца і будзе жыць на сьве́це да сканчэньня вякоў. Так! Це́нь будзе жыць, калі я згіну.

МАРЫЛЯ. Чуеце, панічок, што яна кажа? Гэта ты яе́ ачараваў. Гэта ты мне́ дачку выдзіраеш! Ляпе́й сэрца ў мяне́, яе́ маткі, выдзеры і зрабі з яго сьве́чку сабе́, але дачкі не вырывай у няшчаснай удавы!

ЗОСЬКА (падходзячы к матцы, абымае і цалуе ў галаву). Зязюлька мая падстрэленая! Усё роўна тады ці сяды разсыплюцца тває́ дзе́ткі па бе́ламу сьве́ту, і будуць каршуны кляваць це́ла іх, і хлёптаць кроў цёплую, а шумны ве́цер паразьмятае пе́райка і чорным пясочкам костачкі іх прысыпе. Толькі ты, Зязюлька, гэтага саколіка цяпе́р не кляні — ён нічога ня вінен; я ляпе́й за цябе́ ве́даю.

МАРЫЛЯ (асовываючыся з услончыка к нагам паніча). Панічок! Я цябе́ дзіцянём пры сваіх грудзёх выпесьціла, выняньчыла!.. Я-ж цябе́ магла ўтапіць, задушыць, але ты жыве́ш і цьвіце́ш. Не забівай-жа ты мяне́, і адваражы, вярні мне́ маю Зоську! І ў цябе́ матка была...

ПАНІЧ. Позна ўжо, цётка!

МАРЫЛЯ. О, чаму ляпе́й ня плыла атрута з маім малаком у той час, калі!.. (Пры апошніх словах паніча, уходзе Сымон з тапаром у руках, каторым уве́сь час пакручавае. Зоська пе́ршая ўгле́дзіла Сымона і адыйшла ў бок, а Марыля — пасьля).

ЗЬЯВА VII.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН. Эгэ! Шчырая малітва, відаць, адбываецца перад панічом. (Марыля ўстае́ і адходзе на бок).

ЗОСЬКА. Гэта мамка так сабе́! Прасілі паніча, каб пазволіў яшчэ час які тут пасядзе́ць.

СЫМОН. А ты прасіла, каб ён табе́ пазволіў там, у яго ночкі прасе́джаваць.

ПАНІЧ Ты, мой міленькі, азьвярэў і ня помніш сам, што кажаш. Ве́дай тое: што кіўну я толькі пальцам, і ты з раз-жа зазвоніш ланцугамі за напад на маіх людзе́й з тапаром, калі ягамосьця з хаты выпрашавалі.

СЫМОН. Ве́даю, ве́даю! Але пакуль гэта мая сястрычка не абрыдае панічу, то ён на яе́ брата і на матку ня кіўне́ пальцам.

ЗОСЬКА (уве́сь час сочыць за Сымонам і тапаром). Братачка! На што ты сваю сястру так у балота топчаш? Яшчэ і паміма цябе́ яе́ людзі натопчуцца! Кінь дакучаць панічу і мне́: гэтым бядзе́ не паможаш!

СЫМОН. Ха-ха-ха! Можа на кале́ні скажаш стаць і маліцца перад ім? (Да паніча). Чаго, паніч, прыйшоў сюды? Ці-ж табе́ мала, што яна туды, пад твой палац бе́гае? Ці-ж табе́ гэтага мала?!

ПАНІЧ. Я прыйшоў табе́ сказаць: пакуль вы будзеце сядзе́ць на маім полі?

СЫМОН. Я не на панічовым сяджу, а на Божым, і ніхто мяне́ апроч Бога згэтуль ня згоне!

ПАНІЧ. А закон на што?

СЫМОН. Я і чакаю закону: суд будзе і праўда ве́рх возьме.

ПАНІЧ. Каб за табой праўда была, то не сядзе́ў-бы гэтак пад голым не́бам.

СЫМОН. Нашто-ж нас да гэтага давёў? Нашто хату раскідаў?

ПАНІЧ. Бо з майго ле́су была пабудавана.

СЫМОН. А хто будаваў гэтай вось сяке́рай? (Трасе́ сяке́рай).

ЗОСЬКА. (Становіцца між панічом і Сымонам). Братачка! Адна сяке́ра пабудавала, а другая раскідала, — пры чым-жа тут паніч? Ен яе́ ніколі і ў рукі не бярэ. (Уходзе Данілка).

ЗЬЯВА VIII.

ТЫЯ-Ж і ДАНІЛКА

ДАНІЛКА (у старану). А бач! І панічок прыйшоў к нам у госьці! Толькі чым мы яго пачастуем?

(Да паніча). Пахвалёны Езус, панічу! А я маю да цябе́ важны інтэрас: Пазыч ты мне́ жылаў на струны і конскага хваста на смык, бо іскрыпку сваю зараз такі змайструю, а йграць ня будзе як. Пазыч, панічок! Як разбагаце́юся, тады аддам.

СЫМОН. Ты-б ляпе́й сабе́ вяроўкі на пятлю папрасіў — гэтага скарэй у людзе́й дастанеш.

ПАНІЧ Табе́-б з ахвотай яе́ пазычыў...

СЫМОН (панура). Так, як і бацьку.

ЗОСЬКА. Панічок, ня крыўдуйце на яго! Ен не такі нягодны, як хоча паказацца. Ен з часам пераме́ніцца, і будзе табе́ служыць, ох, як ве́рна служыць! Тваё полейка араць, тваіх конікоў даглядаць, тваіх дзе́так вадзіць. А мы з мамкай дабрыцо будзем жаць, для цябе́, панічок, жаць! Дык ня крыўдуйце на яго!

ПАНІЧ. Я ня ве́даю, хто тут пан — я ці ён?

СЫМОН. Ніхто!

ДАНІЛКА. Ты, Сымонка, як я віджу, толькі вадзішся з панічом, а не пагаворыш, як ва гаспадара прыстала, аб важне́йшых справах. Тату сягоньня пахаваў, а крыжа і не паставіў. Папрасі ў паніча дзе́рава на крыж.

ПАНІЧ. На гэта ў мяне́ ле́су хопе. Можаце колькі хочучы з майго дзе́рава ставіць крыжоў. Бяз просьбы — пазваляю.

СЫМОН. За многа ласкі!.. Я сам стану крыжам на бацькавай магіле і буду ве́чна сьцерагчы, каб тваё плугі не разрылі яе́, як тапары тваё—сьце́ны гэтыя!

ПАНІЧ. Вар'ят! Ці-ж не тваё рукі гэта рабілі і робяць? Падумай толькі! (Шыбка выходзе, пасьвіставаючы).

ДАНІЛКА (ў сьле́д яму). А па жылы і хвост я прыду да паніча. Скажы толькі сабакі прывязаць!

ЗЬЯВА IX.

ТЫЯ-Ж без ПАНІЧА.

ЗОСЬКА (да Сымона). Ты ўгнявіў яго, Сымонка! Пазволь—я пабягу і перапрашу. (Меціцца бегчы).

СЫМОН (сьціскаючы тапор і загараджаваючы дарогу). Толькі краніся ў той бок!.. (Зоська з плачам апускаецца на зямлю. Сымон кінуўшы тапор, садзіцца на ўслончыку і апускае галаву на далові. Данілка выцірае рукавом вочы).

(Паволі апускаецца заслона).

АКТ ТРЭЦІ.

ЗЬЯВА І.

МАРЫЛЯ — адна.

МАРЫЛЯ (сядзіць і шые торбу). Ох! охо! Ня судзіла долячка скарыстаць з свайго дабрыца, як усé добрыя людзі карыстаюць! Падумаць толькі! Добры быў лянок; палола яго, рвала, слала, а як улéжыўся — сушыла, мяла, у дваіх з Зоськай нітачку па нітачцы вывелі... Па Грамніцах кросны паставіла... колькі сьцéнак наткала... На кашулі сабé, нябошчыку і дзéткам ткала. Звалілася бяда, і ўсё пайшло марна: замéста кашуль — торбы шыю. Эх! эх! Сабé і дзéцям — жабрацкія торбы. (Задумавдецца).

ЗЬЯВА II.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДЗЕЦІ.

ЗОСЬКА (уходзе з пукам васількоў, за ёй — дзéці). А ты ўсё шыеш, мамка?! Кіньце!.. Жудка мнé становіцца ад гэтага твайго шыцьця. Мнé здаéцца, што ты нам усім жывым яшчэ сьмяротныя сарочкі шыеш. Кіньце, мамка, гэту сваю няшчасную работу! (Садзіцца і ўé вянок, каля яé — дзéці).

МАРЫЛЯ (пры ўходзе Зоські далéй шые). Гэ! мая родненькая! А хто будзе шыць? Ты, можа? Што-ж мянé, цябé, (паказаваючы на дзяцéй) іх, усіх нас чакае? Што? А пашыць трэба шмат, ох, як шмат гэтых сховаў на крошкі ад людзкога стала!

Старац, которы ў нас быў тады — помніш? — казаў, што чым больш на жабраку торбаў, тым лепш такога дарaць Няпраўда, можа скажаш? Га?

ЗОСЬКА. Мы яшчэ не жабракі, мамка!

МАРЫЛЯ. Але не сягоньня, то заўтра, пазаўтра будзем імі. Такая ўжо відаць нашага брата доля і нам ня мінуць гэтага. Падумай толькі! Сымон разьюшыўся і думаць ня хоча, каб даваць якую раду ў гэтым бяспрыпыньні — усё суду нейкага чакае. А ты, а ты толькі яшчэ смалы падліваеш у гэты агонь, аткуль усе нашы няшчасьці ідуць.

ЗОСЬКА. Мамка! Я толькі хачу гэта няшчасьце на шчасьце замяніць.

МАРЫЛЯ. І усё, што раз большую пропасьць капаеш між імі і намі, у каторую ні хто іншы, а ты, усе мы ўвалімся і ня вылезем ніколі, як з вечнага балота. Эх! эх! Абое вы дзеткі пропасьць гэту самі сабе капаеце, абое: Сымон — сваёй дзікай заўзятасьцю, а ты — сваёй шалёнай прыхільнасьцю. Бацькі вашы іначай жылі!

ЗОСЬКА. Але, але, мамачка — іначай!.. Затое-ж вось і торбачкі ты гэтыя шыеш ды на мяне з Сымонам наракаеш.

МАРЫЛЯ (ня слухаючы). Губіце вы сябе, мяне, гэтых малых. Моцны мой Божа! Адно зьверам глядзіць на ўсё і волі нікому ніякае не дае, а другое няславу на ўсю радню ўзводзе.

ЗОСЬКА. Мамачка! Што ты да мяне маеш? я ратаваць усіх вас хачу, хоць мо' і гіну сама. Ды пачым я знаю, што са мной творыцца? Можа нехта нейкія чары неразгаданыя над намі ўсімі завесіў, і мяне, пасьля таты, выбраў сабе за першую ахвяру? Пачым я знаю? Ня думайце, мамачка, што я такая, як табе і Сымону здаецца. Але што-ж? У вас свая праўда, у мяне свая. Жыцьцё свае кросны жалобныя тчэ і будзе ткаць, пакуль яму самі людзі не дадуць асновы з вечнай праўды і братняга мілаваньня, а ўтоку—з вечнай шчасьлівасьці і радасьці.

МАРЫЛЯ. Э! пачала ўжо плот гарадзіць, каб за ім з сваім бязсорамствам схавацца! Сказала-бы адразу, што прадалася ў злыдневы рукі самахоць і ўсё тут табе! Але не! Трэба яшчэ ўсялякай брахнёй мазгі другім марочыць. Маткі, мая родненькая, не ашукаеш.

ЗОСЬКА. Ты, мамка, сама сябе ашукаваеш, гэтак думаючы. Усе людзі самі сябе ашукаваюць, а ім здаецца, што хто другі таму прычынай. Але кіньма ляпей, мамка, гэту спрэчку!.. Гляньце — якое прыгожае неба на захадзе! Там, на гэтым небе мы калісь жыць будзем. І ня будзе там ні такое хаты разваленае, ні людзей такіх нягодных: будзе там адзін вялікі дом для ўсіх чыста, а ў ім будуць жыць і іншыя людзі, як тут на зямлі, — будуць усе паміж сабой браткі ды сястрыцы родныя. Праўда, мамка!

МАРЫЛЯ. Але пакуль табе прыдзе пара туды ісьці, я цябе і твайго гэтага пракляну сваім матчыным словам.

ЗОСЬКА (сашчэпляваючы рукі). Мамачка! Што хочаце рабеце са мною, толькі яго не чапайце: ён Богу душой вінен, як і я ні ў чым благім ня вінна. Усё гэта няпраўда.

МАРЫЛЯ. А чаму прысягаць не хацела? Га?

ЗОСЬКА. Бо... бо я ня ведала і ня ведаю, што праўда, а што няпраўда, і што грэх, а што ня грэх?

МАРЫЛЯ. То ён чаму сказаў: „позна, цётка!“

ЗОЬСКА. Бо і ён таксама нічога ня ведае. (Уходзіць Сымон і Данілка, нясуць з сабой па куску дрэва на крыж і кладуць пасярод сцэны).

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН — ДАНІЛКА.

ДАНІЛКА (кінуўшы палена). Бяда мне з гэтым Сымонам! У мяне сваё работы гібель, а тут памагай яшчэ яму крыж рабіць. (Садзіцца і возіцца з іскрыпкай).

СЫМОН (кінуўшы палена на-крыж Данілкаваму. Панура). Тую рабіну ссек, на каторай бацька... Емкі будзе крыж. З большага абчасалі і запілавалі з Данілкам, асталося толькі трохі абгладзіць і ўсё будзе гатова. Ці ня бачылі дзе струга?

ЗОСЬКА (устаючы). Я недзе, братка, яго бачыла. Зараз знайду! (Находзе струг і аддае Сымону). Можа што памагчы табе?

СЫМОН (стругаючы крыж, стаўшы на каленях). Нічога ня трэба! Бачу, што часу ня маеш: вяночак пляцеш, завіваеш. Дык пляці, завівай, як добрыя людзі адны другім вяровачкі плятуць, завіваюць!

ЗОСЬКА (садзіцца і дае ей вянок, у старану). Мамка проці мяне, брат проці мяне, а хто-ж за мяне заступіцца?

ДАНІЛКА. Вось дык пайшла ў нас сягоньня работа! Зоська вянок уе, Сымон крыж робе, мамка торбачкі шые, а я іскрыпачку раблю. Дзівіцеся людзі!

МАРЫЛЯ (да Сымона). Пад вечар, як вас усіх тут ня было, прыходзіў ізпоў той і казаў, каб дарма ня йшлі яму на перакор. Хату ў дварэ дае і цябе з Зоськай бярэ на службу.

СЫМОН (горача). Нічога ня трэба, нічога! Раз сказаў, каб мне аб гэтым і не ўспаміналі. Ласка іх да парога, толькі да парога. У вочы лісам сьцеляцца, а як зыйшоў з воч, дык і з памяці проч! Ня трэба! Сам усяму рады дам! Адбудую хату нанова, гаспадарку нанова завяду. Жыцьцё пачнем новае. Вось толькі крыж паставіць і разбору дзела дачакацца! Ня там, у іх, а тут наша мейсца. Ніхто нас адгэтуль ня згоне і ня выстраша, каб хоць самога люцыпэра на помач выклікаў. Спакон вякоў усё гэта наша было, ёсьць і будзе. Мы ня прыблуды якія. Мы ня маем права і кроку даць адгэтуль у тую старану. Хай яны к нам ідуць, а ня мы к ім!

ДАНІЛКА. Ня вытрываеш — пойдзеш!

СЫМОН. Так! Але! Можа і праўда, можа навет і пабягу (загадліва), але як і з чым?...

МАРЫЛЯ. Пакуль ты свайго дапнéш, што мы éсьці будзем? Ні сам ня йдзеш нікуды ў заработкі, ні другім не пазваляеш. На мянé, матку тваю, і на гэтых малых ня маеш Бога ў сэрцы. Эх! Сымон, Сымон! Губіш ты сябé і нас усіх.

СЫМОН. Ня бойся, мамка! Ня згублю! А калі згінем мы, то цэлы сьвéт аб гэтым давéдаецца і праўда на вéрх выйдзе. Адно гора, што вы мнé ўва ўсім пярэчыце: ты сваім заўсёдным нараканьнем, а я ча, Зоська, сваёй к таму ліпкасьцю ў папярок дарогі мнé станавіцёся і топчаце тое, што я хачу сéяць.

ЗОСЬКА (падходзе к Сымону і кладзé яму руку на плячо). Эх, мой ты братачка родны! Гогды, непакорны чалавéк з цябé выйшаў! Птушкаю—арлом быць-бы табé і лётаць па паднябéсью, як лётае вéцер гэты вольны! Толькі ж бяда — крыльле не дадзена табé, саколе ты мой заркавокі. Не кажы, браток, што я тапчу тое, што ты сéеш. Хто вéдае — можа ты гарэй сваёй гордасьцю топчаш тое, што сéю я сваім сэрцам дзявоцкім? Хто вéдае?

СЫМОН (панура). Бацькаўская магіла і крыж гэты вéдае!

ЗОСЬКА. Не перамéнны ты, братка! Спапяліць гэта гордасьць табé душу і сэрца, у попел абèрне. А злосьць людзкая апаганіць тваю добрую славу, і нічога ты не дакажаш сваім праціўлéньнем цэламу сьвéту! Не сягоньня то заўтра пойдзеш па таей сьцéжцы — дарожцы, па якой усé людзі ідуць. Уломяць цябé, апусьцішся і загінеш.

СЫМОН. Але сам я самахоць не загіну, мянé сіла большая загубіць, а ты па сваёй ахвоце сама сябé аддаéш на гэту загубу, на глум вéчны!

ЗОСЬКА (адходзячы ад Сымона. У старану). Божа! Як-жа мнé цяжанька тут жыць! (Садзіцца і ўé вянок. Пауза).

ДАНІЛКА. Крыж рабіць робіш, а на чым яго павязéш?

СЫМОН. Не бядуй па гэтым! Не пайду каня вымаліваць ні да сусéдзяў, ні там, да іх! На сваіх плячох павязу — яшчэ датрываюць, — хопе сілы.

Як сам на сабé завалаку — балéй радасьці спраўлю таму, хто будзе спаць пад гэтым крыжам, а сам буду вéдаць тое, што нікому не кланяўся, перад нікім не жабраваў.

ДАНІЛКА. А каму-ж гэта мамка торбы шые?

СЫМОН Шые, бо ня мае чаго рабіць. Але як пашые, то я што да аднэй папалю!

МАРЫЛЯ. Пакуль ты, дзéткі, прыбярэшся паліць, то яны самі спарахнéюць на мнé, на гэтых малых, а мо'і яшчэ на кім. Вось адна торбачка і гатова! (Падымае на рукэх, разглядае). Здаéцца, добра будзе — ня мала і не вялікa, толькі яшчэ вяровачкі прывязаць. (Шукае і прывязавае).

СЫМОН. Эх, кіньце, мамка, дзяцініцца! Душу ў мянé хочаце вырваць без пары--больш нічога! Не дасьцё спакойна навет крыж гэты кончыць.

МАРЫЛЯ. Што, дзéткі? Я-ж нічога! А што запас бяды ня чыне, то ты сам добра гэта ведаеш і разумèеш.

СЫМОН (да Данілкі). Паглядзі, Данілка, якога сука крыж зьбіць, бо ўжо ўсё гатова — абгладзіў.

ДАНІЛКА (шукае з сякéрай, находзе крук у бервянé і выдзірае). Вось зараз табé гэты кручок выдзеру: тата за яго — як віў путы — няньку чапляў. (Падаé крук Сымону, той абчэсавае і зьбівае крыж).

ЗОСЬКА. Калі-ж ты панясéш яго Сымонка?

СЫМОН. Калі? Сягоньня! А на што табé вéдаць?

ЗОСЬКА. Так сабé, пытаюся. Але-ж гэта ўжо вéчар на дварэ: поначы нéсьці будзе нягодна?

СЫМОН. Няпраўда! Поначы ляпéй з крыжам ісьці. Ніхто цябé ня чэпе і не зьняважа. У ночы, а поўначы панясу, але ня ў дзéнь, бо ў дзèнь яшчэ і крыж мнè выдзеруць, як выдзерлі з сэрца і душы ўсё добрае і сьвéтлае. У ночы пайду з крыжам на магілкі, як відма якое з таго сьвéту, каб аж нябошчыкам жудка было! Адзін тата мянé мой пазнае і радасна выйдзе ка мнé на спатканьне, — падзякуе за крыж і баслаўленьне сваё дасьць мне

на далейшую вытрываласць, на далейшую барацьбу з нядоляй. Бо ён, тата наш, інакшы, як усе нябошчыкі: ён ня лёг з імі у вадным мейсцы, а зусім асобна захаваўся ў сырой маці—зямельцы. І крыжык яму панясу я ў ночы, а ня ў дзень, як гэта ўсім носяць і стаўляюць.

МАРЫЛЯ. Я з табой пайду, сынок! Яшчэ-ж ні разу я грэшная не змагла сьцягацца на яго магілку.

СЫМОН. Добра, мамка, панясём з табой! А ты, Зоська і Данілка, астаніцёся пільнаваць малых і хаты.

ДАНІЛКА. Каб ты мяне і гвалтам гнаў, то я не пайду у ночы ды яшчэ з крыжам. Каб яшчэ ваўкі дзе зьелі або нябошчыкі напужалі.

ЗОСЬКА (падходзячы да Сымона). А ты пазволь мне братка ісьці туды разам з вамі! Як ты і мамка пойдзеце, мне будзе страшна аднэй тут сядзець. Мне здаецца, што нейкае няшчасьце мяне тут спаткае. як без вас астануся.

СЫМОН. Не адна будзеш! Малыя, Данілка разам будуць

ЗОСЬКА. Яны спаць лягуць, а я, як цень, буду снаваць тут сама адна. Баюся я гэтага папялішча раскапанага. Мне тут зданьні ўсялякія здаюцца. Вазьмі мяне, братка. з сабою! (Да Марылі). Мамачка. вазьмеце мяне—я несьці памагу крыж вам!

СЫМОН. Перастань лезьці ў вочы! Не твая работа крыжы насіць, або за імі хадзіць. (Чуваць здалёк дажынкавую песьню. Сымон падыймае крыж і стойма дзяржыць яго пры сабе на проць публікі. Усе нейкую мінуту слухаюць песьню).

ЗОСЬКА. Ха! Дажынкавую песьню пяюць!

СЫМОН. Але! Дажынкі ў двары!

МАРЫЛЯ. Відаць к сабе дамоў ідуць.

СЫМОН. Але! Але пара і нам ужо ісьці!

МАРЫЛЯ (закручаваючы хустку). Пара дзеткі!

Сымон узваліваe на плячо крыж і выходзе, за ім Марыля; Зоська памыкаецца таксама ісьці, але варочаецца і канчае плясьці вянок).

ЗЬЯВА IV.

ЗОСЬКА — ДАНІЛКА — ДЗЕЦІ.

ЗОСЬКА. Пайшлі! Не ўзялі мяне з забой. Навет слаўца добрага не сказалі. А так хацéла з імі, ісьці, так хацéла! Самі крыж панясьлі.

ДАНІЛКА. Э-э! нацéшысься яшчэ, Зоська, з крыжа! Пачакай трохі. Мнé ўжо крыж пачынае балéць — мусіць з працы каля гэтае іскрыпкі, — будзе і табé тое самае!

ЗОСЬКА. Маўчы ты ўжо ляпéй, Данілка, аб гэтым! Ляпéй скажы вось, калі ты ўрэсьце скончыш гэту іскрыпку сваю?

ДАНІЛКА. Тады, як ты зносіш вяночак, што цяпéр пляцéш.

ЗОСЬКА. А скуль ты вéдаеш, што я буду насіць

ДАНІЛКА. Фі! Каб я ды ня вéдаў? Я навет вéдаю, калі ты яго зносіш, а значыцца тады і іскрыпачка гэта мая будзе ўжо гатова.

ЗОСЬКА. Калі-ж гэта па твойму будзé?

ДАНІЛКА. Тады, як ты сьцéжкі ў двор ня ўбачыш!

ЗОСЬКА. Што-ж гэта я, значыцца, асьлéпну?

ДАНІЛКА Можа і асьлéпнеш. Але ты і ўжо ня ўсё бачыш. Эх, Зоська! Шкода мнé цябé! У мамкі і Сымонкі ласкі ня маеш, а і там, дзе ты думаеш ласку знайсьці, дабро цябé не чакае.

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, Данілка?

ДАНІЛКА. (Ня слухаючы). Няхай сабé кажуць, што я дурнаваты, што я такі, што я гэткі, але я ўсё бачу, і ўсё разумéю. Не хачу толькі на вéрх вылазіць з сваім розумам, бо з ім цяпéрашнім сьвéтам далёка ня зойдзеш. Дурнаваты Данілка, ці зусім дурны — малы клопат! А толькі, што мéнш яго чапаюць і дрэнчаць, як якога разумнага, то гэта напэўна магу сказаць, бо ня вéдаюць чым дасаліць яму, бо Данілка з усяго сьмяéцца. А што-ж вы разумныя? Хоць-бы ты, Сымон? Таўпéхаецеся, як Марка па пекле, ці як мухі ў смалé і больш нічога. Кожны вас шчыпе, кожны вас ашукавае, кожны

вас як-то кажуць, б'é і плакаць не дае́. А каб вы былі дурныя, то хоцьбы вас і дрэнчылі, але затое ня так моцна, бо ня так-бы вас дурных баяліся, як баяцца цяпе́р вас разумных.

ЗОСЬКА. Да чаго ты ўсё гэта чаўпе́ш?

ДАНІЛКА. А хоць бы к таму, кто твой паніч, як адбудзецца з намі суд, е́дзе кудысь за мора жаніцца.

ЗОСЬКА (выпусьціўшы вянок з рук). Як гэта?.. Што ты кажаш?.. Паніч будзе жаніцца!.. Як гэта жаніцца?..

ДАНІЛКА. Як будзе жаніцца?.. Так, як і ўсе добрыя, ці няцобрыя людзі жэняцца. Ужо-ж ня так, як...

ЗОСЬКА (перабіваючы). А што-ж мне́ з таго? Няхай жэніцца! Вялікая мне́ бяда! Ці-ж ён мой жаніх, ці каханак?..

ДАНІЛКА. Дзеля каго-ж ты гэта ў вяночак убірацца сягоньня манішся? Ну, але мне́ спаць хочацца! (Да дзяцей). Пойдзем, малыя! Хто сьпіць, той не грашыць. Я сягоньня абраў новае ле́жа для спаньня: на маё шчасьце забыліся будку сабачую раскідаць, дык на ме́йсца Лыскі нашага, я з вамі, малыя, пасялюся. (Хоча выходзіць).

ЗОСЬКА (змагаючыся з сабой). Данілка! Ці гэта праўда, што ты казаў? Ці гэта праўда?

ДАНІЛКА (адвярнуўшыся). Вось, на табе́ грушы з бобам! Дурны сказаў, а разумны і паве́рыў.

ЗОСЬКА. Дык гэта ты мне́ наманіў?

ДАНІЛКА. Ведама — наманіў! Ці-ж я ўжо такі, без усіх клёпак у галаве́, каб разумным праўду гаварыць? Сьпі сястрыца, спакойна! (Выходзе).

ЗЬЯВА V.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА. Та-а-к! Пэўне, што гэта няпраўда. Але, што са мной робіцца? Аб чым гэта я думаю? Так ці сяк сон мой залаты павінен разьве́іцца; чары туманныя скончацца, і я, такая як цяпѐр, скончуся. Заме́ста мяне будзе другая не́йкая мара

цягнуць далей лямку сваё новае долі. Гарыстым і пяшчаным шляхам будзе яе цягнуць, як сібірнік тачку, пакуль аж сама сябе не дацягне туды, адкуль не варочаюцца... дзе тата.. да магілак! Бр! Што я думаю? Як-жа гэта ночка заўсёды нейкай чорнай і страшнай пгушкай кладзецца на мае думкі! Зьвядуць гэтыя чорныя птушкі няшчаснае жыцьцё мае ў цьму непрагляднуюю! З сілы выбіваюся ў змаганьні з гэтым безгранічным сумам, што вакруг мяне сьцелецца і жудкімі вачамі глядзіць у мае маркотныя вочы. Ха! Уцяку ізноў адгэтуль і буду блукацца да самага белага дня там — дзе ён — дзе яго, свайго ненаглядная каралевіча спаткаю. Буду далей сьніць пры ім дзіўную повесьць свае моладасьці, чараўнічую казку свайго шчасьця, песьню буду пяяць набалелага сэрца і расплаканай душы! Пайду к яму ў вяночку гэтым. (Прымярае). Але! Як у кароне зьяўлюся к яму і зьвешу галаву сваю гаротную на грудзі яго лебядзіныя. (Чуваць шорах). Што гэта? Нехта йдзе! Данілка, гэта ты? Божа! Як страшна! Такі ж нехта прыбліжаецца! (Прытуліваецца к дзераву).

ЗЬЯВА VI.

ЗОСЬКА — НЕЗНАЕМЫ.

НЕЗНАЕМЫ (з вехай у руках). Ня пужайся, сястра мая! Я свой чалавек, хоць і прыходжу ня званы, ня сланы.

ЗОСЬКА (перапужаная). Хто ты?... Хто вы?..

НЕЗНАЕМЫ. Хто—я? А ўжо-ж чалавек! А што балей трэба ведаць, калі толькі ня гэта?

ЗОСЬКА. Я тут адна!.. нікога нямашака дома. Дык чаго ж вам трэба?.. Можа начаваць? Але, як бачыце, у нас няма як...

НЕЗНАЕМЫ. Мне нічога ня трэба, сястра мая. Я ня з тых, што толькі прыходзяць, каб што ўзяць, а з тых, што з сабою нешта добрае прыносяць.

ЗОСЬКА. Але, калі я вас баюся, чалавеча! Вы нейкі такі дзіўны!

НЕЗНАЕМЫ. Ня бойся, сястра! Я—ліст адарваны з таго самага дзерава, што і вы, што і многія міліёны падобных. Вецер свабодны прынёс мяне сюды, на вашую руіну Хацеў бы з табой і з братам тваім аб важных справах пагаманіць.

ЗОСЬКА. Я-ж вам казала, што нікога няма дома, а я сама нічога ня ведаю.

НЕЗНАЕМЫ. І нічога, сястра, ведаць ня трэба, а што трэба — я скажу, а ты гэта брату перадай... Слухай, сястра! Склікаецца сход вялікі і ўсе браты і сёстры павінны на гэны сход зьявіцца.

ЗОСЬКА. Хто склікае?

НЕЗНАЕМЫ. Сам па сабе склікаецца. Ніхто ня ведае ад каго наказ такі выйшаў, а ўсе, дзе толькі кліч дабег, уздымаюцца і йдуць, як мурашкі йдуць!

ЗОСЬКА. А калі хто ня пойдзе?

НЕЗНАЕМЫ. Хто самахоць ня пойдзе, над тым праклядьце завісьне, бо на сходзе жыцьцё міліёнаў будзе важыцца, а ў такіх вялікіх справах і адзін чалавек можа сабой сюды ці туды перацягнуць.

ЗО ЬКА. То і я мушу ісьці на гэны сход?

НЕЗНАЕМЫ. Але, сястра! Толькі старцы і дзеці ад яго зnative вольнены.

ЗОСЬКА. А куды ісьці?

НЕЗНАЕМЫ. Сумленьне і жаданьне сабе і другім шчасьця дарогу табе пакажа. У гэтым вяночку ідзі! Толькі трэба ісьці не азірацца, бо хто азірнецца — у слуп сьпячы замеініцца, каторага і пяруны пасьля з месца ня зрушаць!

ЗОСЬКА. Та-а-к! Я пайду, я мушу куды небудзь ісьці адгэтуль; тут так страшна, так страшна!

НЕЗНАЕМЫ Ідзі, сястра! і брата за сабою вядзі, а я тымчасам к другім пайду кліч клікаць.

ЗОСЬКА. Я скажу Сымону. Толькі, мусіць суд наш пакуль не адбудзецца, ён ня пойдзе на ніякі сход, пэўне, што ня пойдзе.

НЕЗНАЕМЫ. Але пасьля суду хай прыходзе! Дый яшчэ буду ў вас.

ЗЬЯВА VII.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА (садзіцца на зямлі). Які нязвычайны чалавек! Казаў — яшчэ будзе ў нас. Але хаця-б толькі ня ў ночы? А то так яго слухаць страшна, хоць за адно і хочацца слухаць. Штосьці нявысказанае цягне і к яму і на гэны сход нябывалы... Нязвычайны чалавек! Ня знай, ня ведай — сястрой мяне называў! Чаму ён мяне так называў? Ха! Трэба ўцякаць адгэтуль, а то яшчэ хто другі такі прыйдзе і жудасьці ўсялякае з сабою нанясе. Пайду! Пайду к яму, к свайму месяцу сьвятлянаму, абаўюся каля яго, як хмель каля дубочка, і забудуся хоць на час на свае думкі трывожныя, на самую сябе бяспрыпынную. Як ручэйку кужалю — распушчу касу сваю дзявоцкую па плячох сваіх белых... ён любіць мяне такую! (Распускае касу). А цяпер палажу на галаву вяночак з васількоў, бо ён казаў, што мае вочы як васількі, дык няхай-жа васількі на валасох маіх красуюцца! (Кладзе на галаву вянок). Цяпер, як раз, буду русалка. Бо такі-ж русалкай ён мяне сваёй завець, ды пэўне я калісь і буду ёю. Бо люблю гэта царства русалчына! Там яны сабе, то, як рыбкі, у вадзіцы плюскаюцца, то ў лес выходзяць і на галінках калышуцца, як тыя кветкі — званочкі ўлетку на сенажаці. Шчасьлівыя явы, гэтыя русалачкі, шчасьця нашага дзявочага насьледнічкі! Шчасьлівыя і спакойныя! А ты тут мучся, дзяўчына, ня ведаючы, як і што з сабою чыніць! Але пара йсьці ўжо! Ен, залацёнькі, даўно пэўна чакае мяне. Так! Даўно месячык свае зоркі чакае, а яна ўсё толькі здалёк яму ўсьмяхаецца. (Устае і памалу з распушчанымі валасамі ідзе, пасьля зьдзіўленая адступае назад да сярэдзіны сцэны). Ен сам ідзе ка мне, ён сам! Ах, якое шчасьце! (Уходзе паніч, Зоська часіну любуецца ім, а пасьля вісьне ў яго на шыі).

ЗАСЛОНА.

АКТ ЧАЦЬВЕРТЫ.

Час — позная восень. З саду апала лісьце. Сьцюдзена.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — АЛЕНКА — ЮРКА.

МАРЫЛЯ (уходзе з Алéнкай і Юркам, сама нясé гальлё, а Алéнка з Юркам — бульбу ў прыполіках). Ціха, дзéткі, ціха! Зараз абагрэемся і павячэраем. (Кідае гальлё). А бульбачку сюды сыпце! (Дзéці высыпаюць). Кажаце — халодна? Ну, дык зараз агоньчык вам распалю! (Распалявае). Цяпéр садзéцеся, дзéткі, і грэйцеся, а бульбінкі на агоньчык, на жарок кідайце, каб скарэй пякліся! Ня бойцеся, яшчэ не замерзьнеце і з голаду не памрыцё, пакуль я тут жыву! Але пакуль што ня так вéльмі халодна. Во, як прыдзе канéц восені, ды зіма з сьнéгам загуляе, тады—рэч іншая! Ну і тады нічога, дзéткі, нічога! Мінае лéта, міне восень, зіма, а там і вясна прыдзе. Цёпленька будзе, сонейка будзе грэць, траўка зелянéць, птушачкі пяяць, садочкі цьвісьці... А цяпéр грэйцеся, дзéткі, грэйцеся! Каб толькі Сымонка наш скарэй з суду вярнуўся.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і ДАНІЛКА.

ДАНІЛКА (падходзячы к агню). А! як добра, што мамка разлажылі агоньчык, і бульбачку пячыцё, бо мнé, праўду кажучы, дрыжыкі па цéле

так і скачуць, не раўнуючы, як смык па йскрыпцы, а тут (паказавае на жывот) кішка з кішкой у такія між сабой кулачкі йдуць, што хоць ты вураднікa кліч разбаронiваць іх! (Садзіцца і грэецца). А-та-та! Як цёпленька! Страшэнна ня люблю сьцюжы! Так здаецца, на гэты час закапаўся-бы дзе ў бярлог, як мядзьвéдзь, і праспаў-бы да самае вясны, бяда толькі што на скуры мядзьвéджая шэрсьць ня вырасла!.. Мамка, чаму я не мядзьвéдзь?

МАРЫЛЯ. Бо ты дурнéнькая варона! Сам ня вéдаеш, што чаўпéш.

ДАНІЛКА. Э э! Каб я быў хоць варонай!... Ужо-б даўно са сваёй іскрыпачкай паляцеў адгэтуль, куды колечы ў цяплéйшую хату. Але што з пустога ў парожняе пераліваць! Мо' я трохі і мядзьвéдзь і варона, але ўсё роўна толькі — Данілка: на лéва ці на сакала трудна пры цяпéрашніх варунках выкіравацца. Скончу іскрыпачку — ужо нямнога асталося каля яè работы, і пачну сабé іграць. — Каму вясéльле, каму — хрэсьбіны, а каму... Бяда толькі, што ня можна іграць на хаўтурох, а то такога „Лазара" завёў-бы, што хоць у прысядкі йдзі!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! Ці-ж пад „Лазара" ідуць у прысядкі?

ДАНІЛКА. А чаму-ж не пайсьці? Я сам пéршы пусьціўся-бы. Мнé, калі музыка зайграе, дык і ў сярэдзіне ўсё йграе, а ногі так і чэшуцца да падскаківаньня.

МАРЫЛЯ. У цябé ўсё нялюдзкае. Толькі-б і скакаў там, дзе іншыя плачуць.

ДАНІЛКА. Э! Бо скакаць ня ўмéюць, дык і плачуць; як мокрыя вароны сноўдаюцца, або як блёкату аб'еўшыся... Ну хоць-бы так, як наша Зоська.

МАРЫЛЯ. А што — Зоська? Дзе ты яé бачыў?

ДАНІЛКА. Дзе бачыў? Я з двара ішоў, а яна ў той бок цягнулася, распусьціўшы валасы, як русалка якая.

МАРЫЛЯ. Няшчасная дзяўчына! Дарэшты губіць яна сама сябе гэтай гульнёй непатрэбнай. Не кажы хаця аб гэтым Сымону.

ДАНІЛКА. Камэдыя — хто ня ведае, а хто і ведае, дык усё роўна — камэдыя. Чаго гэта Зося хоча ад іх? Там зусім добрыя людзі жывуць. Вось хоць-бы я... Пайшоў сягоньня к ім у пазыкі: прашу, каб далі жылаў, ці кішак на струны і хваста на смык. Ну, яны мне так усё гэта і пазычылі, але толькі на струны дроту далі, бо кажуць, што ў іх кішкі і жылы ўсе выйшлі і няма ў запасе. Не кажэце толькі, мамка, Сымону, што я ў гэтыя пазыкі хадзіў туды, а то яшчэ з хаты вон выгане.

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН (уходзе і садзіцца. Панура). Ці няма чаго зьесьці?

МАРЫЛЯ. Зараз бульба сьпячэцца. Ну што? Як?..

СЫМОН. Усё прапала: мы прайгралі! Не даказалі сьведкі, свае людзі не даказалі нашае даўнасьці на гэту зямлю. Усе сьведкі праз некага былі падкуплены і споены. Дванаццаць чалавек прысягнула крыва і суд ня мог уважыць нашага прашэньня: пацьвярдзілі першы прыгавор і прысудзілі выносіцца адгэтуль. Канчальную пастанову выдалі... далей няма куды падаваць.

МАРЫЛЯ. Ну і што-ж мы цяпер будзем рабіць? Якую ты цяпер у восень раду знойдзеш?

СЫМОН. Якую раду? Якую раду? Ужо-ж, як і не раз гэта казаў, не злажу сваіх рук, як да малітвы, і не пайду к ім прасіцца ў закутнікі! Будку якую да часу скідаю і будзем сядзець тут да вясны, а да вясны шмат чаго можа пераманіцца на сьвеце.

МАРЫЛЯ. Проці закону хочаш ісьці — большай бяды сабе наклікаць?

СЫМОН. Ня проці закону, а проці нашых згубіцеляў—крывапрысяжных сьведак і проці тых,

што гэтых сьве́дак падкупілі іх-жа крывавымі медзякамі. Вось такім проці хачу ісьці!

ДАНІЛКА І-і! Адзін дурань грошы бярэ, а другі дурань дае́ на тое гандаль.

СЫМОН (са злосьцю). А ты—трэці дурань—ідзі гутарку вясьці са сваёй іскрыпачкай, а ня тут! (Данілка адходзе ў старану).

МАРЫЛЯ. Што ты адзін зробіш проці ўсіх? Ня йдуць, мой сынок, рэчкі ў гару і ня круціцца крыльле ў ветраку проці ве́тру. Ні такой дарогай ішоў ты і хочаш да е́й ісьці, ох, не такой! З самаго пачатку я прачувала, што нічога з гэтага твайго ўпорства ня выйдзе, і што-ж? ці не мая праўда? А трэ'было пакарыцца! Давалі хату, службу давалі, добра можна было прыстроіцца, хоць-бы гэтыя малыя ме́лі які-такі прыпынак — цёплы начле́г і лыжку гарачае стравы. Ты гэтага не захаце́ў — усё суду не́йкага чакаў. Вось табе́ і суд!.. Хочаш будку не́йкую паставіць?.. Ну, паставіш, і што з таго? Так сама прыдуць раскідаюць і вывядуць сьцюжаю ў чыстае поле на паце́ху ваўком галодным.

СЫМОН. Хай раскідаюць, хай выводзяць! Ізноў вярнуся, ізноў тут сяду і буду вясны чакаць.

МАРЫЛЯ. Пакуль так дачакаеш вясны, — мароз табе́ і нам усім зубы выесьць, у ледзякі абе́рне.

СЫМОН. Дык і што-ж там такое? Абе́рнемся ў слупы замарожаныя, у камяні някратныя абе́рнемся, а сэрцы тады нашы з сэрцам зямлі зрастуцца, і ніхто не паважыцца крануць нас, бо той, хто кране́ — сам у крыгу лёду абе́рнецца, і ніякае сонца не растопе ўжо гэтае крыгі!

МАРЫЛЯ Ты, сягоньня, як не пры сваім розуме, Сымоне! Як у гаручцы брэдню не́йкую страшную вядзе́ш. Паслухай ляпе́й, дзе́ткі, мяне́, я-ж цябе́ гадавала, — пакарыся ты ім, — яшчэ ня позна!

СЫМОН. Ха-ха-ха! Пакарыся! А ці ве́даеш, мамка, што гэта знача ім пакарыцца? ці хоць дагадваешся? Гэта, мамачка, знача: прадаць, утапіць сябе́, цябе́, нас усіх у няволю ім на ве́кі веч-

ныя — запрапасьціцца ў вечнае рабства, з каторага выхаду ніколі ня знойдзем ні мы, ні тыя, што пасьля нас гэта рабства ў спадчыне атрымаюць. Ці ведаеш, мамка, гэта?

МАРЫЛЯ. Нічога я, дзеткі, ня ведаю, але як праз сон дагадаваюся чаго ты хочаш. На сваю і нашу нядолечку такі ты ўдаўся. Не здарма з гэтага людзі старыя нічога добрага не варажылі ні табе, ні бацьком тваім, ох, не здарма! (Пауза). Апомніся, сынок! Падумай, адпусьціся, выкінь гордасьць з сэрца і паслухай маткі! Ведай, што матка родная да зрады дзяцей сваіх не давядзе. Ня хочаш сам к ім ісьці — я пайду, мне старой усё ўвойдзе. Яны не адмовяць вашай просьбе, ды на Зоську ласку маюць.

СЫМОН. О, каб іх зямля не насіла з гэтакай іхняй ласкай! (Уходзе Незнаёмы — з вехай).

ЗЬЯВА IV.

ТЫЯ-Ж і НЕЗНАЕМЫ.

ДАНІЛКА (утаропіўшыся ў старану). А гэта хто яшчэ такі за прарок з вехай?

НЕЗНАЕМЫ (гавора найбалей зварочаваючыся да Сымона). Тыдні тры таму назад я ў вас быў, добрыя людзі, толькі дома ўсіх не застаў — адна сястра была... Цяпер ізноў прыходжу з тым самым.

СЫМОН. А! гэта вы мусіць той самы, аб каторым Зоська гаварыла? На нейкі сход людзей склікаеце?

НЕЗНАЕМЫ. Але, але! На вялікі сход! Пара ўжо і табе, браце мой, з свайго гнязда зьнімацца!

МАРЫЛЯ. Наша гняздо раскідана.

НЕЗНАЕМЫ. Суд твой, мне казалі, сягоньня кончыўся, цяпер ты вольны, як птушка — нішто цябе ня вяжа.

МАРЫЛЯ. Якто—нішто ня вяжа? А я—маці яго, а малыя гэтыя, каторых павінен памагчы мне гадаваць і ў людзі вывесьці?...

НЕЗНАЕМЫ (ня слухаючы). Годзе нацягаліся твае дзяды і прадзеды ношкі непасільнай! Выбіла

гадзіна і ты мусіш, як арол магучы распусьціць сваё крыльле і ляцець туды, куды ўсё цяпер зьлятаюцца. Кончылася чалавечае вечнае начаваньне, і сьвітаньне агністае пачынаецца на зямлі ад краю да краю, ад мора да мора!

ДАНІЛКА (у старану). Што ён чаўпе? — Па мойму вечарэе, а па ягонаму — сьвітае. Ці я сьляпы, ці ён ня бача?

НЕЗНАЕМЫ. На крыжох магільных гараць сьвечкі грамнічныя, а на курганох адзірванелых вехі смалістыя палаюць і шляхі асьвечаваюць для усіх тых, што йдуць на гэна зборышча вялікае. Гора таму, хто будзе спаць у гэты час трывожны!

СЫМОН. Трудна зразумець вас, чалавеча! Скажэце-ж мне хоць: на што гэта зборышча склікаецца?

МАРЫЛЯ. Але, на што? Можа зямлю будуць даваць?

НЕЗНАЕМЫ. Смока выганяць!

УСЕ. Смока?! Якога? (Дзеці са страхам туляцца да Марылі)

НЕЗНАЕМЫ. Ня чулі?.. Ды дзе вам пачуць! Вы ўсе ў гэтых ламох капашыцёся, як чэрві прыдаўленыя каменем, і сьвету божага ня бачыце і нічога слухаць ня ўмееце.

ДАНІЛКА (у старану). Ну, я то пэўне-б аб гэтым ведаў, але мусіць гэта брахня?

НЕЗНАЕМЫ. Ад нейкага часу пасяліўся на нашай зямлі ў заварожаным балоце страшны смок-упыр...

УСЕ Аж навет упыр!

НЕЗНАЕМЫ Але, але, добрыя людзі! І вось праз гэтага смока-упыра пайшлі на цэлы сьвет усялякія беды і няшчасьці.

МАРЫЛЯ. Ня ўжо-ж гэта і нас праз яго гэтакае гора спаткала?

СЫМОН Мамка, не перапыняйце гутаркі!

НЕЗНАЕМЫ. Пошасьці ўсялякія сее жменяй сваёй каршуновай — гэта, каб сіла народная не ўзьвялічылася і яго не змагла, а туманы чорныя ў вочы ўсім пускае, каб людзі ня бачылі яго. По-

начы з хаты ў хату заходзе і кроў з сэрцаў цёплую смокча, а ў душу яду свайго падлівае, каб яна прасьве́тласьці ніколі ніякае ня бачыла. Дзе толькі яго хоць це́нь прашмыгне́цца — там ненавісьць страшная між братамі і сёстрамі, як вужака разгне́жджываецца, нявінная кроў на зямлю ліе́цца, а путы зяле́зныя бразгаюць на руках чалаве́чых, як званы на ўсеночную. Катнія жаданьні ў думках людзкіх расплоджавае, і на самае сонца кладзе́ жалобную пакрывальню. Удоў і сірот у рабства голаду і холаду заганяе, а бацьком і маткам бяз часу дзе́так на заўсёды ад грудзе́й вырывае, — гэта ўсё, каб хвалу сваю смочую ўзьвялічаваць. Вось які ён — гэты смок-упыр!

ДАНІЛКА. А скажэце, дзядзька: ці ты бачыў яго?

НЕЗНАЕМЫ. Ніхто ня бачыў!

МАРЫЛЯ. Дык як-жа гэта?

НЕЗНАЕМЫ. А ве́льмі проста: усе́ дагэтуль думалі, што гэта ня смока работа, а так Бог даў.

СЫМОН. А як-жа гэта будзе сход выганяць яго, калі ніхто і ня бачыў?

НЕЗНАЕМЫ. Як усе́ чыста браты і сёстры на сход прыйдуць, тады ўсе́ і ўбачаць яго, бо, каб убачыць яго, — трэба ўсе́ вочы ў вадно ме́йсца сабраць.

ДАНІЛКА. А ён не пае́сьць за гэтакую штуку ўсіх?

НЕЗНАЕМЫ. Ен толькі зье́сьць таго, у каго да канца ня хопе адвагі глядзе́ць яму сьме́ла ў вочы.

ДАНІЛКА. Ну, як так, то я на гэны сход не пайду!

МАРЫЛЯ. Дык, значыцца, і Сымона майго хочаце звабіць туды?

НЕЗНАЕМЫ. Я нікога, маці, ня ваблю! Я толькі кліч клікаю і разнашу гэтую ве́сьць усім чыста ад хаты да хаты. А хто яшчэ ня згінуў зусім і не запрапасьціўся з душою ў смокавых лапах, — той сам пойдзе, і ніякая сіла яго ня стрымае.

СЫМОН. Я не пайду, хоць мяне́ ўжо і цягне туды. Я павінен тут астацца, каб рукамі і зубамі трымацца гэтай спадчыны бацькавай, бо як згублю яе́ — ме́йсца мне́ на цэлым сьве́це ня будзе.

НЕЗНАЕМЫ. Што-ж, браце мой? Думаеш, што гэта лаціна зямлі скрозь дна праваліцца? Так ты думаеш?

СЫМОН. Не праваліцца; але як зыйду — мяне́ назад сюды ня пусьцяць.

НЕЗНАЕМЫ. Ня бойся! Без тваіх рук нідзе́ не абойдуцца

МАРЫЛЯ. Як сабе́ хочаце, добры чалаве́ча, а я Сымона свайго ад сябе́ нікуды не адпушчу! Хай ляпе́й думае, як хле́ба і начле́гу дастаць на зіму.

НЕЗНАЕМЫ. Ня ўтрымаеш маці свайго сына, калі ў ім кроў разгарыцца і душу яго к сьвятлу пацягне. Пойдзе, хоць-бы зямля перад ім расступалася. З запаленай паходняй пойдзе праз пяскі халодныя і праз лагі балотныя туды, адкуль я к вам з гэтай ве́сьцю прыходжу. Голас патае́мны, што дагэтуль драмаў у глыбіне́ грудзе́й, павядзе́ яго так лёгка, што і не агле́дзіцца, а крыўда, якую бацькі яго цярпе́лі і ён сягоньня цярпіць, падганяць будзе яго; можа навет будзе гнаць яго на ве́льмі і ве́льмі страшэнныя рэчы. Але нічога— пойдзе і возьме сваё! (Пауза). Што, Сымон? Час ня сьпіць! Там чакаюць цябе́ сотні, тысячы, міліёны такіх, як ты, і ты, ве́даю, на іх даўно чакаеш, толькі стараешся гэта заглушыць у сабе́. Час прачнуцца, Сымоне! Час!

СЫМОН. (зьве́сіўшы галаву як-бы сам да сябе́). Кінуць матку, кінуць зямлю і пайсьці?.! А ці знайду я там тое, што тут згублю? Ці знайду? Але штось цягне туды! Ачараваў ты мяне́, чалаве́ча. На дзьве́ палавіны разрываюцца мае́ думкі і душа мая. Як-жа гэта не́як раптам прыйшло. Як-жа мне́ загадала страшную загадку — ні тут астацца, ні туды пайсьці?!

НЕЗНАЕМЫ. Час, Сымоне, час! Агляніся кругом сябе́ і ўспомні ўсё. Дагэтуль ніколі ты сьцеж-

кі сваé ня бачыў, бо вéчна нязмытыя сьлёзы на вачох тваіх вісéлі, хоць чырвоная кроў з цябé капала на сьляды тваé. Наганяў ты сабé мазалі непазбытыя, як араў і сéяў, а груганы пражорлівыя зярняты тваé сьпéлыя клявалі. Як нарадзіўся ты— штось думаў, штось рабіў, тварыў, а што? Нядолю сваю толькі з году ў год гадаваў і пашыраў панаваньне яè. Пéсень і казак чароўных шмат табé матка над калыскай тваёй напяяла; яны доўга ў душы тваёй жылі і радавалі цябé, а што з іх сягоньня асталося? Асьмяялі, аплявалі іх табé няваныя госьці, мучыцелі тваé — гора ды крыўда!. Агляніся, Сымоне! Успомні, развaж усё! Успомні матку, сястру сваю ўспомні, га! і тую вяроўку, на каторай бацька твой павéсіўся! (Шыбка выходзе).

ЗЬЯВА V.

ТЫЯ-Ж без НЕЗНАЕМАГА.

СЫМОН (як-бы збудзіўшыся). Ах! Ен выйшаў ужо! (Хоча бéгчы за Незнаёмым).

МАРЫЛЯ (хапаючы за руку). Сымонка! куды ты, дзéткі?

СЫМОН. Пусьцéце, мамка! Я хачу папытацца, у якім мéйсцы той сход склікаецца?

МАРЫЛЯ. Ня трэба! Ня йдзі! Нашто ён табé? Я цябé прашу, дзéткі, астанься!

СЫМОН. Я толькі папытаюся, і вярнуся назад.

МАРЫЛЯ. Ня вéдаеш дзе, і ня трэба! Нашто табé гэны сход страшны? Я ня пушчу на яго цябé! Ня пушчу!

СЫМОН. Мамка, пусьцéце, я толькі давéдаюся і больш нічога!

МАРЫЛЯ (віснучы Сымону на шыі). Усè роўна — ня трэба! Там згуба твая і наша. Ах, Божухна мой! Чаго яго гэтага шалёнага клікача прынясла сюды? Што яму трэба ад нас? Няшчасьце за няшчасьцем так і йдзè на бéдную маю галаву! (Плача).

СЫМОН. Чаго плачаш, мамка? Яшчэ-ж нічога такога страшнага ня сталася. Ня плачце, мамка! Калі ўжо так хочаце, дык не пайду і пытацца навет.

МАРЫЛЯ (апускаючыся на зямлю). Дабіваеце мянé! Зусіх старон дабіваюць! Жыцьцё, якое ёсьць, адбіраюць. Кара Божая зваліласея на ўвéсь род наш. Ах, ты долечка мая няшчасная!

СЫМОН (адыйшоўшыся ў старану). А ўсё такі мушу давéдацца, дзе гэны сход склікаецца, каб там і няма вéдама што! І трэба-ж было мнé не папытацца ў яго? Ці не сказаў ён толькі часам Зосі гэтага? (Да Марылі). Мамка! дзе Зося?

МАРЫЛЯ (відавочна манячы). Бог яé вéдае? Нéйдзе выйшла. Мусіць ці не пайшла ў грыбы.

ДАНІЛКА. Я ж табѐ, мама, казаў! Зоська пайшла... (глянуўшы на матку не дагаварвае).

СЫМОН. Куды пайшла?

ДАНІЛКА. А мусіць у грыбы, як мамка казала, я ня вéдаю.

СЫМОН. Маніш! Добра вéдаеш, а толькі ня хочаш казаць. кажы! а то...

МАРЫЛЯ. Нашто яна табé? Пайшла і прыйдзе. Ці ж пéршы раз.

СЫМОН. Пéршы, ці ня пéршы, а сягоньня я мушу вéдаць, куды пайшла. (Прыступаючы да Данілкі) Кажы, шэльма, а не — то біць буду!

ДАНІЛКА. Я-ж табé кажу, што ня вéдаю. А біць мянé ня маеш права: на тое маці ёсьць.

СЫМОН. Яшчэ ён, жаба, будзе са мной абрыдацца! Калі пытаюся, то мусіш сказаць. Я старэйшы за цябé, і ніякі прыблуда, а брат твой.

ДАНІЛКА. Хоць ты і старэйшы, хоць ты і брат мой, а ўсё роўна, калі і вéдаю, то не скажу! Што-ж ты са мной зробіш?

СЫМОН. Выбрашаш усё, аж міла будзе, як юху гаду спушчу!

МАРЫЛЯ (да Сымона). Кінь ты да яго чапіцца! Што з табой сягоньня зрабілася?

СЫМОН. Калі пытаюся, то няхай кажа! (Да Данілкі). Ну! Чуеш, ці не?

ДАНІЛКА. А як-жа! Чую! Нашто-ж у мяне́ вушы?

СЫМОН. Ну дык кажы! А не — то, як бачыш душу з цябе́ выматаю!

ДАНІЛКА. Не скажу!

СЫМОН. Скажаш!

ДАНІЛКА. Хоць зарэж!

СЫМОН (хапаючы сяке́ру). Кажы, вужака! а то, як стой, на дробныя кусочкі іскрыпку пашчапаю!

ДАНІЛКА (хаваючы пад сябе́ йскрыпку). І іскрыпкі ня дам шчапаць, і не скажу!

СЫМОН (вырывае з пад Данілкі йскрыпку і хоча се́ч). Скажаш?

ДАНІЛКА (кідаючыся к Сымону на кале́ньне і цалуючу рукі). А братачка, а родненькі! Пасячы ляпе́й мяне́ самога на дробныя кусочкі, а йскрыпкі не чапай! Богам цябе́ прашу!

МАРЫЛЯ (адцягаваючы Сымона). Ці не асшале́ў ты сягоньня!..

СЫМОН (баронячыся ад Марылі). Адчапіся, Мамка! (Да Данілкі, замахаваючыся тапаром над іскрыпкай). Кажы!

ДАНІЛКА (е́нчучы). Сымонка, братачка! Не сячы! Ляпе́й мянѐ забі, зарэж, што хочаш зрабі са мной, а іскрыпачкі не чапай! Другой такой за ўсё жыцьцё не зраблю.

СЫМОН (ізноў замахаваючыся тапаром). Пасяку на дробныя шчэпкі! Кажы!..

ДАНІЛКА (прыпадаючы галавой да іскрыпкі). Сячы па маёй шыі, а іскрыпачкі не чапэй! Але ўжо скажу, скажу табе́, дзе яна!..

МАРЫЛЯ (ухапіўшыся за сяке́ру). Давай мне́ сяке́ру! Давай сяке́ру! я сама табе́ скажу, дзе Зоська. (За сцэнай шум; чуваць Зоськін голас: „Пусьце́це мяне́... Я сама пайду. Пусьце́це“. Двое дворных людзе́й уводзяць на сцэну Зоську з завязанымі назад рукамі).

ЗЬЯВА VI.

ТЫЯ-Ж, ЗОСЬКА і ДВОРНЫЯ ЛЮДЗІ.

АДЗІН З ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ. Хацéла каля палацу павéсіцца, дык сказалі зьвязаць і сюды прывесьці!

ЗОСЬКА (хочучы вывальніць з вяровак рукі, у страшным мучэньні). На што рукі зьвязалі? Мамачка, браточкі, зьмілуйцеся, разьвяжэце!!. За што так пакаралі?!.

(Марыля, Сымон, Данілка застываюць у сваіх позах ні то зьдзіўленыя, ні то перапужаныя. Дзéці падбягаюць і туляцца да Зоські. Дворныя людзі выходзяць).

(Памалу апускаецца заслона).

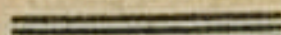

АКТ ПЯТЫ.

Час — каля Усіх Сьвятых. Ве́чар. Цёмна. Глуха. Заводзе ве́цер.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ-ДАНІЛКА-ДЗЕЦІ.

ДАНІЛКА (уве́сь час выводзячы з перарывамі на сваёй скончанай іскрыпцы сумную мэлёдыю). Мамка, уцякайма адгэтуль, а то ўжо і мне́ трудна вытрываць: так тут халодна, цёмна, страшна!

МАРЫЛЯ (грэючыся з дзяцьмі каля вогнішча). Як Сымон скажа, так і будзе, нічога я ў гэтым сваёй воляй парадзіць не магу.

ДАНІЛКА. Усё Сымон, ды Сымон! Ці-ж без яго, дык і абыйсьціся ня можна. Я-ж на што ў цябе́?

МАРЫЛЯ. На што? Пішчэць толькі на йскрыпцы, ды і ўся з цябе́ тут рада і парада! Як цяпе́р во пішчыш, ды пішчыш, хоць вушы затыкай.

ДАНІЛКА. А ўсё такі скажы, мамка, праўду: у гэтай іскрыпцы ле́пшы голас, як у тэй, што ране́й у мяне́ была?

МАРЫЛЯ. На тэй гудзе́ў, як авадзе́нь, і на гэтай так сама выводзіш не́йкае не́шта паўтара людзкога. Знайшоў калі музыкай займацца! Жалоба па бацьку яшчэ не адыйшла, з Зоськай такое няшчасьце прылучылася, а ён—на, табе́! На йскрыпцы выгрывае

ДАНІЛКА. Мамачка, я-ж нічога вясёлага і ня йграю, а ўсё такое, як сама чуеш, што і па нябошчыках ня грэх галасіць. Жалобная музыка, бачыш у мяне́ выходзе, а не якая другая.

МАРЫЛЯ. І толькі больш жалю задаéш, ажно толькі сэрца на кускі разрываецца. Думак сваіх не магу ў парадак прывясьці.

ДАНІЛКА. А якія там думкі? Узяў пастанавіў раз кінуць гэта бяспрыпыннае прыпынішча, ну дык і што тут мозгі думкамі сушыць. Сабраў сваé манаткі ды, дай Божанька ногі і здароўе!..

МАРЫЛЯ. У цябé ўсё проста з моста, а клёку ў галавé і за грош ня маеш Ну, мы няхай сабé пойдзем — добра! А Сымон, Зоська? Як па твойму здаéцца: вырачыся мы іх павінны? Што?

ДАНІЛКА. Няхай і яны з намі йдуць. Ці-ж ім хто не даé.

МАРЫЛЯ. А калі ня хочуць?

ДАНІЛКА. Дык іх аддзяліць трэба, калі ім кéпска з намі жыць і калі цябé ня ўмéюць слухаць.

МАРЫЛЯ. На што іх аддзéляваць! Яны самі даўно ўжо аддзяліліся ад нас, але толькі я—матка— ад іх не магу аддзяліцца і пакінуць іх тут без ніякага парадку і ладу. Ды што ты, дурнéнькі разумéеш у гэтым?

ДАНІЛКА. Я толькі тое разумéю, што ўцякайма адгэтуль, мама, ды ўсё тут! Есьці няма чаго, хаты няма, скора зіма будзе, сьцюжа, сьнéг, мароз... Бр! Аж цяпéр усяго да костачак холадам пераймае, як шпількамі зялéзнымі. Замерзнем, мамка, запраўды замерзьнем. На ледзякі абéрнемся, як Сымон казаў. А я не хачу быць ледзяком, бо як тады буду я на йскрыпачцы сваёй іграць? То-ж пальцы напэўна зусім падубянéюць, ды йскрыпачку мароз пашчапае. А такая звонкая ўдалася, такая звонкая!

МАРЫЛЯ. Алé-ж Сымон, Зоська!..

ДАНІЛКА. Як Сымон ня хоча з гэтым нящчасным папялішчам расстацца, то і Бог з ім! Без яго дадзём сабé раду.

МАРЫЛЯ. То што-ж з таго? Але-ж ён і нас не адпускае?

ДАНІЛКА. Дык ціханька ўцячом ад яго, сягоньня ўцячом. Пакуль ён вéрнецца, то нашага і сьлéду не астанéцца. Гэтага свайго сходу, што той дурны з вéхай начоўп яму, можа і бяз нас шукаць,

аж надта можа! Усё-ж роўна мы яму шукаць не памагаем.

МАРЫЛЯ. Казаў-жа, што ўжо на сьлед напаў, і скора ўсё скончыцца. Неўзабаве ўсю гаспадарку да ладу прывядзе.

ДАНІЛКА. Чакай баба Пятра—будзеш сыр есьці! Яму ў галаве ўсё да гары нагамі перавярнулася, а мы слухаць мусім і чакаць нейкае злыбяды, апошняга канца свайго.

МАРЫЛЯ. Ну, а Зоська?..

ДАНІЛКА. Я Зоську ўгавару, і яна пойдзе з намі. Даліпан—пойдзе! Я Зайграю ёй тую музыку, што паніч высьвіставаў, як у нас быў,—яна заслухаецца і пойдзе аж міла, куды я толькі з іскрыпачкай пайду.

МАРЫЛЯ (глуха). Куды-ж мы пойдзем? З чым? Па што?

ДАНІЛКА (горача). Самі з сабой пойдзем: ты з малымі, я—з іскрыпачкай. У сьвет, мамачка, па хату і хлеб пойдзем. Я буду іграць, ты пяяць, а малыя сваім плачам памагаць нам будуць І такую вандроўку пачнём, якая яшчэ нікому і ня сьнілася! Ад вёскі да вёскі пойдзем, ад двара да двара — аж у вялікі горад зойдзем, кажуць ёсьць такія гарады, ці мésты, дзе дамы ўсе чыста, як печы—з цэглы мураваныя, а народу там шмат, шмат! Цэрквы там золатам пакрыты, а ў цэрквах вялікія і маленькія Божанькі стаяць і вісяць. Дарагое каменьне з іх адзежак і каронаў так і капае на зямлю, буйна, як сьлёзы падчас, ці град з неба. А народ к ім, гэтым Божанькам ідзе і йдзе, як вада плыве. Ад усялякіх болесьцяў вылечываюцца, ад няшчасьцяў збаўляюцца, долю сабе лепшую вымаліваюць. Такія там, кажуць, мамачка, цуды творацца. Цалуючы рукі Марылі). Дык уцякайма адгэтуль, мамачка! Там будзе нам усім хораша і весела. Уцякайма! Ды на што-ж ты, мамка, торбачкі шыла?!

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Слава Хрысту, добрыя людзі!

УСЕ. Слава! Слава! І цяпéр і на вéкі вякоў!

СТАРАЦ. Што гэта ў вас парабілася, пані гаспадыня? То ж як вясной быў я ў вас, ня так гэта мясьціна выглядала?

ДАНІЛКА. Яна ўжо і тады так сама выглядала, толькі тады яшчэ ў кучы трымалася, а цяпéр разсыпалася.

СТАРАЦ. Але, але, бачу! А дзе-ж яшчэ ваша сямéйка? — Было-ж балéй.

ДАНІЛКА. І тады, дзéдка, такая самая была наша сямéйка, толькі, як сядзéла ў хаце, дык балéй яé выглядала.

СТАРАЦ. Але, але, вéдаю! Гняздо раскідалася і птушкі разьбéгліся, которая дзе-куды. Вéдаю, вéдаю! Сам я з такога гнязда.

МАРЫЛЯ. (Падаючы хлéба кусок). Сядайце, дзéдка, і памалéцеся за грэшную душачку Лявона.

СТАРАЦ. (Зьдзіўлены). Што, пані гаспадыня? Памёр твой чалавéк?

ДАНІЛКА. Але, дзéдка! Тата ня вытрываў, узяў ды павéсіўся.

СТАРАЦ. Вéчны пакой! Вéчны пакой яго душачцы! (Моліцца).

МАРЫЛЯ. Адкуль-жа гэта дзèдку Бог прынёс да нас?

СТАРАЦ. З сьвéту, пані гаспадыня! З далёкага сьвéту валакуся, Хэ-хэ-хэ! З сьвéту ў сьвéт плятуся. І так кожны дзéнь і кожную ночку, калі дзе не начую.

ДАНІЛКА. Мусіць вялікі, дзéдка, сьвéт гэты? Ці канéц яму ёсьць дзе, ці няма? Я ні ў каго не магу гэтага давéдацца.

СТАРАЦ. Ох, вялікі сьвéт, мой сынку! Куды я толькі не хадзіў нідзé канца яму не знайшоў, ня бачыў і ня чуў. Можа дзе і ёсьць яму канéц — ды пэўне, што ёсьць, бо адкуль жа бы вéтры нам Бог пасылаў ды лéта і зіму, цяпло і холад?

ДАНІЛКА. Мусіць добра жыць на гэтым сьвéце вялікім? Я ўжо мамцы казаў, што добра.

СТАРАЦ. Там добра, дзе нас няма. Але мнé, у маім жабрачым палажэньні, усюды ня кéпска. Што мнé там, сынку, нягоднага можа быць? Ідзі сабé куды вочы глядзяць, ані мнé хата свая затрымлівае, ані мянé радня зьвязавае, ані мянé зямéлька свая к сабé цягне.! Цэлы сьвéт — хата мая, усé людзі — радня мая, уся зямéлька — поле маё роднае. Усюдах што колечы ды сваё знаходжу: ці кусочак хлéба, ці куток цёплы для начлéгу, ці толькі так добрае слова — і за гэта дзякую Богу! Іду сабé ды йду. Ні над чым не трасуся, нічога бараніць ня маю: усё багацьце са мною ў гэтых торбах — гэтыя акрайчыкі хлéба, ды часам які кусочак сыра, ці сала. І што балéй трэба мнé? Добра мнé так. Смачна éм, спакойна сплю. Вéдаю, што не акрадзé мянé злодзей, не аграбе разбойнік. Усюдах ласку мою — за душачкі жывыя і змарлыя маліцца просяць. Вéдама, ня ўсé мянé ахвотна прыймаюць і любяць мянé, але гэта найбалéй такія, дзе сабак многа і дворні ўсялякае, — туды ж і заходзіць я не стараюся. А так—усюдах добра на сьвéце, мой сынку, усюдах!

МАРЫЛЯ. Мо' і праўду, дзéдка, кажаш, што табé ня цяжка жывéцца на гэтым сьвéце, але ў нас тутака дужа дрэнна. Як пайшло ад вясны няшчасьце за няшчасьцем, дык і радачкі з нікуль ніякае нямашака.

СТАРАЦ. Вéдаю, пані гаспадыня, вéдаю.

МАРЫЛЯ. Як бачыце—хату нашу раскідалі. Лявонка мой—як табé ўжо Данілка казаў—не перажыў, вéчны пакой, гэткае несправядлівасьці, і рукі без пары сам на сябé налажыў.

СТАРАЦ. Вéдаю! Важны чалавéк быў—гаспадарны і справядлівы быў. Колькі раз я не захадзіў, заўсёды вока на мянé добрае мéў. Вéчнае яму спачываньне і нях зямèлька для яго лёганькай будзе, а Бог найвышэйшы пляму з яго душачкі здойме, што налажыў сам на яé з роспачы.

МАРЫЛЯ. Ве́чнае яму спачываньне! А Зоську нашу так сама зналі, дзѐдка? Такая дзяўчына была!

СТАРАЦ. Знаў, пані гаспадыня! Чаму ня знаў?.. Не адзін раз мяне́ і хле́бам дарыла, і вадзічкі ў смагу давала. Апошні раз, як у вас быў, кве́тачак навет мне́ дала,—за панічова здароўе прасіла маліцца. Добрая дзяўчынка была. Хай Бог Міласэрны за тое долечку ёй шчасьлівую пашле́!

МАРЫЛЯ. Ох, дзе́дка мой! Не на радасьць і на пацёху яна ў мяне́ гадавалася. Дасьціпная ве́льмі была, і не́йкая як сама не пры сабѐ. А з вясны, як прыйшло не́шта ёй у галаву, як стала ў двор бе́гаць, як стала, дык цяпе́р як-бы не пры сваім розуме асталася.

СТАРАЦ. Ве́даю я гэта! ох, чаму ня ве́даю? Маладасьць яе́ згубіла, ды каго яна ня згубіла.

МАРЫЛЯ. А Сымонка мой так сама ці з розуму зышоў, ці хто яго знае, што з ім робіцца. Хоць забі яго—саступіць адгэтуль ня хоча і нам нікому волі не дае́, ня гледзячы на тое, што ўжо апошні суд за гэту зямлю адбыўся і мы на ім прайгралі. Ды яшчэ другая бяда з маім Сымонам прылучылася: прышоў сюды не́йкі шалёны чалаве́к і нагаварыў яму аб не́йкім смоку і зборышчы,—дык цяпе́р по-начы ходзе і зборышча гэнага шукае, не на дабро шукае! Ужо сталі яго і цемняком усе́ называць. Можа і запраўды ў цемнякі запісаўся—хто яго ве́дае? Сама я ніяк і розуму ня прыстаўлю. Ці ня чулі вы, дзе́дка, чаго аб гэтым сходзе?

СТАРАЦ. І чуў і ня чуў, і нічога сам добра ня ве́даю, ды хто яго ўсё разьбярэ, як сьле́дна. Цяпе́р такі на сьве́це між людзьмі несупакой расьце́, што ня дай ты, Божачка! Дык можа дзе і зьбіраецца гэна зборышча, але дзе—нічога я ня ве́даю. Шмат чутак усялякіх, як і заўсёды ходзе паміж жывымі, шмат аб чым і добрага і благога гаманяць, але што з гэтага ўсяго гоману выйдзе — ніхто акуратна не згадае. Слабы сталі цяпе́рашнія людзі: ке́пскія вочы маюць, каб усё, як нале́жыцца, бачыць і, ке́пскія вушы маюць, каб кожны шорах пачуць, і згадаць адкуль ве́цер прыхільны ве́е, і ке́пскі ро-

зум маюць, каб ім раскумекаць усё чыста дзе дабро іх чакае, а дзе зло. Так, так, пані гаспадыня! Слабы людзі. Навет якую маюць сілу, дык і тае ня хочуць выказаць. Нейкі сон і страх усіх аплутаў.

ДАНІЛКА. Праўда, дзедка! Мне тут вельмі страшна, але каб спаць хацелася тутака на холадзе, — дык гэтага не скажу.

СТАРАЦ. То чаго-ж сядзіцё на гэтай руіне, калі вам тут страшна? Чаго чакаеце?

ДАНІЛКА. А ўсё-ж чакаем, пакуль Сымон сход той знойдзе.

МАРЫЛЯ. Падзецца няма дзе!

СТАРАЦ. А дзе я падзяюся? Дзе пяты, дзесяты падзяецца такіх, як я, як многа другіх падобных мне?

ДАНІЛКА Ну, мейсца гэтага то я яшчэ ўсё такі добра ня ведаю!

СТАРАЦ. Як пойдзеш, Сынку мой, у сьвет, то даведаешся. Днём сонейка сьцежку пакажа, а ночкай—шлях млечны на небе. Аісьці будзе лёганька-лёганька, бо вецер будзе цябе падганяць. І так будзеш шукаць ды шукаць таго мейсца, аж пакуль ня знойдзеш вечнага спачываньня.

ДАНІЛКА. А як хмарна будзе ды з дарогі саб'ёмся,—хто тады пакажа?

СТАРАЦ. Добрыя людзі, мой сынку, добрыя людзі. Аісьці вам трэба адгэтуль.

ДАНІЛКА. Ды я ўжо мамцы казаў аб гэта самае, але ўсё ўпіраецца яшчэ.

СТАРАЦ. Нічога, пані гаспадыня, тут ня высядзіш. Скінь пыху з сэрца ды йдзі адгэтуль. Не спадзейся на помач сына—ён ужо далёка ад цябе з сваймі думкамі і ня скора к табе з імі вернецца. Сьцежкі вашы разыйшліся і зойдуцца толькі тады, як ён, пабываўшы на тым зборышчы, якога цяпер шукае, — вернецца к табе славай акрыты. А цяпер не чакай на яго і думай сама аб сабе. Бачыш—якая гэтая асеньняя ночка страшная, а ты тут адна з сваймі малымі і гэтым няшчасным музыкай, што ігрой сваёй да сьлёз толькі даводзе... Час, птушка-маці, зьнімацца з гэтага раскіданага гнязда, каб астальных сваіх дзетак убараніць ад благіх

ястрабаў, ад якіх сілачкі ты ня мела ўбараніць свайго Сымонкі і Зоські! Скінь пыху з сэрца, набярыся адвагі. забірай гэтых з сабой і йдзі, ідзі, куды чогі панясуць, куды вочы тваё глядзець будуць!

МАРЫЛЯ. Ды я ўжо з самае вясны торбачкі для ўсіх шыла, і шмат, шмат іх пашыла! Але Сымон, Зоська!.. Як-жа мнё пайсьці бяз іх?

СТАРАЦ. Ня бойся, пані гаспадыня! Яны, калі ня знойдуць таго, чаго шукаюць, каб у тваю хату шчасьце прынесьці, то вернуцца к табе тым самым шляхам, якім ты ад іх адойдзеш. Такі ўжо парадак на съвеце паміж намі людзьмі.

ДАНІЛКА. Ну, і добры ж гэты парадак: прымерам, я пайду шукаць грыбоў у лес, а вярнуся адтуль толькі з галінай асінавай.

СТАРАЦ (цягнучы далей). Твой сын цяпер можа навет шукае таго, чаго і ня згубіў, але мусіць шукаць і павінен. Ганьба таму чалавеку, што рукі апусьце, як пярэвяслы, і чакае пакуль сама доля к яму прыдзе ў хату і папросіцца, каб прыняў яе з ласкі сваё! Ганьба таму, хто вочы на ўсё заплюшчыўшы будзе ісьці ўцёртай здавён сьцежкай няпраўды, думаючы, што іначай быць ніколі ня можа, і што не ў яго волі зьмяніць стары парадак бязсумленнага жыцьця! Ганьба таму, хто радзіўшыся ў ярме, валоча яго пакорна, як вол стары, не парываючыся навет хоць начас выпрагчыся з гэтага ярма, паганячага пачуцьцё яго чалавечае! Ганьба такому! Нам старым іншая рэч: мы ня жывём, а толькі дажываем. Маладыя-ж мусяць нечага шукаць, нечага дабівацца.

МАРЫЛЯ. Дзедачка! Не зразумелыя рэчы для майго жаноцкага розуму ты кажаш. Але ўсё-ж такі, як бачу, нездарма я торбачкі шыла, ох, не здарма!

СТАРАЦ. І сын твой калісь гэтага не разумеў, а можа і цяпер не разумее. Але прыйшла пара, выбіла такая шчасная, ці няшчасная гадзіна, і прабудзілася ў яго думка вялікая, важная, што так далей быць ня можа, як ёсьць, што яго штосьці пацягнула к нечаму нязедамаму, але сьветламу і радаснаму, ну, і перавярнуўся ўвес стары лад

у яго бе́днай галаве́. Твае́ пе́сьні і казкі, што пяяла і гаварыла яму калісь над калыскай, шмат у гэтым памаглі. Дык не пярэч-жа і дале́й свайму сынку ісьці тэй дарожкай, якую ён сам сабе́ абабраў і йдзе́ цяпѐр.

ДАНІЛКА. Ды мамка яму нічога не пярэча, але ён сам сабе́ пярэча і нам не дае́ ніякага ходу, каб як з гэтае пусткі на сьве́т божы выбрацца.

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

ЗОСЬКА (уходзе, штось сумнае напяваючы; у зрэбнай спадніцы і кашулі — без каптана, грудзі расхрыстаны, валасы распушчаны і спадаюць па плячох, на галаве́ з пасохшага лісьця вяночак).

СТАРАЦ (адступаючы ў старану з мімавольнага перапугу). Хто гэта такі?

МАРЫЛЯ. Ці-ж не пазналі? — Зоська наша!

СТАРАЦ. Божа! Божа! Што з яе́ асталося?

ДАНІЛКА. Толькі це́нь ды вянок з лісьця!

ЗОСЬКА (разглядаючыся). Хто тут? Чаго вы назьбіраліся? Разлучыць мяне́ хочаце з ім? Га? Ха-ха ха! Не на такую напалі. (Да старца). А ты, сівы, чаго сюды прыйшоў? Можа ве́сьці добрыя прыносіш ад майго таты, або ад майго міленькага? Ня бойся — кажы! Я ўсё ве́даю!.. даўне́й нічога ня ве́дала, а цяпе́р, ах, як ве́даю! Тата мой у палацы засе́ў і пануе там: шмат слуг яму служыць, і скарбаў усялякіх шмат мае. Пасаг мне́ вялікі дасьць, ох, які вялікі!—сто, тысячу, міліён. А толькі, на што ты, татачка, майго міленькага выгнаў з палацу, што аж за морам апынуўся? Пакінуў мяне́ мой ненаглядны, праз благіх людзе́й апрокся сваѐ русалачкі з васільковымі вачамі. Ха ха-ха! Але я сама к яму пайду. Праз быстрыя рэчкі, праз шчырыя бары, праз сухія пяскі паплыву к яму, як ме́сяц па не́бе плыве́! (Садзіцца і капаецца ў вогнішчы).

СТАРАЦ. Страшныя рэчы творацца ў вас, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ. Ад маладзіковае суботы ўжо яна такая! трэці тыдзень праходзе.

ЗОСЬКА (устае і ходзіць па сцэне). А вы вон адгэтуль усе, вон! Аа! Ведаю! — На вясельле маё сабраліся! Не хачу я вас, груганоў чорных, — у мяне іншыя госьці будуць. (Да старца). Праўда стары, — іншыя? Маўчыш! Ну, як сабе хочаш! А я скажу, хто ў мяне будзе: зоркі з неба залатыя зьбягуцца, месячык срыбны прыплыве, вобалачкі сьветлыя зыйдуцца, і будуць яны ўсе гуляць на маім вясельлі так весела, так скочна! А вецер іграць мае вясельле будзе, зычна йграць будзе, як ён у лесе часам умее, як ён у азяродах часам іграе! (Да Данілкі). Пакажы мне зараз, маладзенькі музыка, як вецер іграе! (Данілка іграе жаласьліва-нулную мэлёдыю, Зоська круціцца па сцэне і прыпявае).

Вецер іграе, зорачкі скачуць,
Месяц між імі лад водзе;
Радасна хмаркі белыя плачуць,
Мілы мой кажа усім — годзе!

(Водблеск ад пажару асьвечавае сцэну. Зоська, напяваючы ўсё, час нейкі круціцца па сцэне ў пажарным сьвятле. Данілка іграе).

УСЕ (апрача Зоські). Ах, пажар недзе!

МАРЫЛЯ. Як-бы з стараны двара агонь б'е!

СТАРАЦ (хрысьцячыся). Скараньне Божае валіцца на гэтую зямлю няшчасную! Тут варыятка скача, а там з дымам штось ідзе.

ДЗЕЦІ. Нам страшна, матка!

ДАНІЛКА. Уцякайма скарэй адгэтуль, а то яшчэ і наш дом загарыцца!

ЗОСЬКА (перастаўшы круціцца). А! Як віднenька! А я думала, што ўжо ночка наступіла і мне трэба к майму саколіку зьбірацца. (Разглядаючы). Чаго-ж я дурная длякаюся? Гэта-ж ён тут! Тут мой каралевіч ненаглядны! (Паказаваючы на дзерава, на каторым абраз вісіць). Во дзе ён! Во! Адзін, як сіротка, стаіць і чакае пакуль

я, яго зорка нябесная, к яму не падыйду. Ужо іду, ужо іду, маё сонейка мілае! (Падыйходзе і абыймае дзерава, прытуліваючы твар свой к яму). Выбачай, саколік, што так позна прыйшла я к табе сягоньня! Вялікую дарогу мусіла перабыць. Гадзіны на мяне сыкалі, ваўкі вылі, начніцы і совы пужалі, але прыцягнулася к табе. Ночка ўжо мінулася і Божы дзянёк, бачыш, кругом зіяе. Прытулі-ж мяне к сабе, добры мой каралевічу! Сагрэй мае грудзі дзявочыя: яны вельмі азяблі — халодна ўжо, бачыш становіцца на сьвеце! Не гані мяне ад сябе, як той мяне адагнаў і сам за мора ўцёк. Ты інакшы! Ты хоць і той, але ня той. У цябе, чую, сэрца б'ецца, а ў таго ў грудзёх нейкі камень хрусьцеў; у цябе вочкі, як зоркі, сьвецяцца, а ў таго, як галодныя вужакі паглядалі; твае ручкі абыймаюць, як матка дзіцянётка ў калысцы абыймае, а той як зялезнымі абцугамі сьціскаў мяне; той гаварыў, то як крумкач над непахаванымі касьцямі крумкаў, а твой голас ліецца, як на жалейцы песьня вясною... Прытулі-ж мяне, саколе мой любы, і не выракайся балей каралеўны свае! (Апускаецца каля дзерава і задумаўшыся сядзіць пры ім).

СТАРАЦ. Пайду я ўжо ад вас, добрыя людзі. Вялікім горам і зьніштажэньнем кожны тут куток ваш напоўнен. Шчасьлівейшую долечку пашлі вам, Божа! Бывайце здаровы! Слава Хрысту!

ДАНІЛКА (усхапіўшыся). Дзедачка, забірайце і мяне з сабой! А то яшчэ раз як здарыцца гэтакая ночка з пажарам, то я зусім памру з страху.

СТАРАЦ. Як хочаш, сынку мой. Мейсца хопе нам. Можаш ісьці.

МАРЫЛЯ. Не адходзьце, дзедка! Надумалася і я ўжо: пойдзем усе з табой. Сілачкі мае не хапае далей тут гібець.

СТАРАЦ. Добра, пані гаспадыня! Добра! І табе мейсца мала ня будзе.

МАРЫЛЯ (да дзяцей). Ну, дзеткі! Пара зьбірацца ў дарогу! Дзе толькі торбачкі? (Находзе торбы і начэплівае іх дзецям, Данілку і сабе; старац па-

магае). Вось гэтыя ме́ньшынкія вам, малыя, а гэту, трохі большую, табе́, Данілка.

ДАНІЛКА. (Надзе́ўшы торбу). Вось як лоўка цяпе́р будзе! У руках іскрыпачка, на плячох торбачкі — гуляй душа, колькі ўле́зе!

СТАРАЦ. Што-ж? Не здарма людзі пацераў і малітваў змалку яшчэ вучацца. Каму-не́будзь, ды пад старасьць прыгодзяцца. Аб торбах не павінны забывацца навет і тыя, што на пасадах сядзяць.

МАРЫЛЯ. (Надзяваючы на сябе́ торбу). Ну, гэтыя самыя большыя на мяне́ якраз падыйдуць! (Глянуўшы на Зоську). Папрабую і на яе́ надзе́ць, а нуж з намі пойдзе. (Падходзе да Зоські і хоча надзе́ць торбу). Зоська, пазволь, — надзе́ну гэта на цябе́, ды пойдзем разам!

ЗОСЬКА (павёўшы мутнымі вачыма). Што?.. Куды?

МАРЫЛЯ. Надзе́нь, Зоська, гэтыя торбачкі! Надзе́нь, дачушка мая. (Хоча сілай надзе́ць).

ДАНІЛКА. Не спрачайся, Зоська, ды пойдзем! Я табе́ зайграю панічову музыку.

ЗОСЬКА (усхапіўшыся з зямлі і баронячыся). Што? на мяне́ торбы хочаце надзяваць! Га! А вы ве́даеце, хто я такая? Ве́даеце? Я карале́ўна! Я—ўсяўладная пані гэтае зямлі ўсей чыста!—гэтых загонаў, гэтых лугоў, гэтага ле́су! Ха-ха ха! А яны мяне́ ў торбы, як жабрачку, хочуць прыбраць! Я ў кароне, бачыце, хаджу. Сярпы мае́ сталёвыя дабро цэламу сьве́ту жнуць, а палотны мае́ шаўковыя цэлы сьве́т адзяваюць, а яны ў торбы мяне́ хочуць прыбраць! Проч, бязстыднікі! (Зрывае торбы і кідае на вогнішча; сама апускаецца каля дзе́рава).

МАРЫЛЯ (адкінуўшы торбу ў старану з агню). Ня хочаш, і ня трэба! Не ў маей ужо моцы з вамі вайну вясьці. А торбачка гэта хай астанѐцца тут: можа Сымону прыдасца.

СТАРАЦ. Што-ж, пані гаспадыня, — гатовы ўжо ўсе́!

МАРЫЛЯ. Ужо, дзе́дка! Можам ісьці.

ДАНІЛКА. Уцякайма, дзе́дка, бо і я ўжо гатоў. А Зоська дагоне нас: не чапайце толькі яе́. Цяпе́р-жа можа запяём усе́ разам на адходнае.

СТАРАЦ. Сьвятую пе́сьню хоць калі ня грэх запе́ць.

МАРЫЛЯ (да Зоські). Зоська, як апомнішся, прыходзь з Сымонам да нас! (Старац ідзе́ напе́рад, за ім — Марыля з дзяцьмі па бакох, а за Марыляй — Данілка. Усе́ пяюць „Лазара", — Данілка іграе; не́йкую мінуту іх пе́сьня чуваць за сцэнай, пасьля паволі заміраe!

ЗЬЯВА IV.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА (як-бы прасьвятле́ўшы, паказаваючы рукамі). Ха-ха-ха! Там пажар, гэтыя, як пагарэльцы, з торбамі пайшлі!

ЗЬЯВА V.

ЗОСЬКА - СЫМОН.

СЫМОН (шыбка ўходзе з стараны пажару, трымаючы ў руцэ запаленую галаве́шку. Разглядаючыся). Пайшлі!.. Не пачакалі мяне́ яшчэ хоць трохі. А так ужо ўсё наладзіў. (Угле́дзіўшы Зоську.) Адна Зоська асталася! (Да яе́). Што-ж ты робіш тут адна? Пойдзем са мной!

ЗОСЬКА (прыглядаючыся). Гэта ты, Сымон?

СЫМОН. Я, Зоська! Уставай хутчэй, сястрыца, ды пойдзем, бо кожная мінута цяпе́р дарага!

ЗОСЬКА. Куды пойдзем? Па што?

СЫМОН (паказаваючы галаве́шкай у праціўную старану ад пажару). На вялікі сход! Па Бацькаўшчыну!!!

ЗОСЬКА (падымаючыся з зямлі). Аа!.. (Сымон бярэ яе́ за руку і абое нікнуць у цемнаце.)

ЗАСЛОНА.

Янка Купала.

Акопы 4/IX—1913 году.

Цана 3 рублі.

Склад у „Беларускага Выдавецкага Таварыс-тва“: Вільня, Вастрабрамская, № 9.

B000000248 126 1